

بررسی پیامدهای پیدایش کرونا بر بخش های اقتصادی ایران

اصغر مبارک^۱

چکیده

کرونا با تبدیل شدن به یک بیماری همه گیر جهانی (پاندمی)، پیامدهای اقتصادی بسیاری در پی داشته و همه کشورهای دنیا از آن متأثر شده‌اند و چنین انتظار می‌رود که اقتصاد جهانی سال ۲۰۲۰ را با یک رکود قابل توجه روبه‌رو سازد. در این میان، ایران نیز مانند بسیاری از کشورهای درگیر از پیامدهای اقتصادی ناشی از آن رنج می‌برد. شیوع ویروس کرونا در ایران نیز تاثیر بسیاری بر اقتصاد داخلی داشته و خواهد داشت؛ به باور کارشناسان اقتصادی در ایران، داستان کمی پیچیده تر است؛ در طرف عرضه نیز اقتصاد با فشار کاهشی روبرو شده است. با این حال پیش‌بینی می‌شد که بدون کرونا، اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ رشد مثبت غیرنفتی (هرچند اندک) را ثبت کند. شیوع کرونا ویروس جدید از انتهای سال ۱۳۹۸ و تداوم آن در سال ۱۳۹۹، اقتصاد ایران را در وضعیت رکود همراه با نااطمینانی قرار داده است. کاهش تقاضا برای صادرات محصولات ایران (و به‌طور کلی کاهش تجارت جهانی) تقاضای کل را از طرف تجارت خارجی متأثر می‌کند. در بخش داخلی نیز تقاضای کل هم به دلیل کاهش در آمد خانوار و هم کاهش برخی کالاها و خدمات که به شیوع بیشتر ویروس منجر می‌شوند (مانند حمل و نقل، رستوران و هتلداری، پوشاک و ...) تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر، عرضه کل اقتصاد نیز به دلیل بروز اختلال در شبکه تأمین مواد اولیه و محدودیت فعالیت برخی از واحدهای صنفی، با شوک عرضه مواجه شده است. ارزیابی آثار اقتصادی شیوع ویروس کرونا بر وضعیت معیشت خانوار نشان می‌دهد که هر چند همه گروه‌های درآمدی از وضعیت جدید متأثر خواهند شد، اما تأثیر پذیری دهک‌های پایین بیشتر خواهد بود.

واژگان کلیدی: کرونا، اقتصاد ایران، شوک عرضه، پاندمی، تجارت جهانی.

۱. مقدمه

همه گیری بیماری کرونا (ویروس کووید ۱۹) همچنان در حال گسترش است. در بیش از ۱۷۵ کشور، مواردی از بیماری ناشی از انتشار این ویروس گزارش شده و تا ۳۰ مارس تعداد موارد ثبت شده از ابتلا به این ویروس به بیش از ۷۳۵۰۰ مورد رسیده که در میان آنها، ۳۵۰۰۰ مورد منجر به مرگ شده است (Graven & et al, 2020). کرونا یک خانواده بزرگ از ویروس‌ها می‌باشد. بعضی از ویروس‌های کرونا در انسان و برخی دیگر در حیواناتی مانند خفاش بیماری ایجاد می‌کنند. با شیوع ویروس کرونا در چین در اواخر دی ماه (ژانویه ۲۰۲۰) و سرایت و شیوع آن در کشورهای جهان، بازارهای مختلف مالی جهانی از جمله بورس، نفت، طلا و در مجموع اقتصاد اکثر کشورها، تحت تأثیر قرار گرفت. به گونه‌ای که به اعتقاد کارشناسان اقتصادی، ریسک ویروس کرونا به حدی است که می‌توان آن را آغازی بر وقوع یک رکود در اقتصاد جهانی دانست. میزان اثرگذاری شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد کشورهای مختلف یکسان نخواهد بود و شیوع این ویروس می‌تواند بر اقتصادهای متکی بر درآمد ناشی از گردشگری تأثیر قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. اثرات اقتصاد جهانی شیوع ویروس کرونا می‌تواند در قالب‌هایی از جمله افزایش بیکاری و تحمیل شوک‌های سنگین به اقتصاد کشورها لطمه‌ای سنگین به تجارت خارجی اکثر کشورهای درگیر، احتمال بسته شدن مرزهای بین‌کشوری به روی تجارت خارجی و مانند آن بزند (World Economic Forum, 2020).

شیوع کرونا در ایران نیز تأثیر بسیاری بر اقتصاد داخلی داشته و خواهد داشت. با این همه، داستان اقتصاد ایران به دلیل وابستگی به اقتصاد نفتی کمی پیچیده‌تر است، زیرا علاوه بر آسیب‌های اقتصاد جهانی، اقتصاد ایران به دلیل وابستگی به نفت (تک‌محصولی)، تحریم‌های بین‌المللی، رشد منفی اقتصاد، تورم بالا، احتمالاً آسیب‌های بیشتری را شاهد خواهد بود. اقتصاد ایران با وجود فشار تحریم، تبعات ویروس کرونا را تجربه می‌کند و با توجه به محدودیت منابع، دولت باید سیاست‌های حمایتی بهینه اتخاذ کرده و از اجرای سیاست‌های حمایتی کور (نظیر تخصیص ارز ترجیحی به برخی کالاها) اجتناب کند؛ بنابراین اقتصاد ایران در حالی با معضل کرونا مواجه شده که متغیرهای اقتصاد کلان وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دادند. براساس اعلام مرکز آمار ایران رشد اقتصادی در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۸، در حدود منفی ۷٫۶ درصد و رشد اقتصادی بدون نفت نیز تقریباً صفر بوده است. همچنین، نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه نیز در پایان بهمن ماه ۲۵ درصد بوده است. از سوی دیگر دولت به لحاظ منابع مالی در تنگنا قرار دارد و کسری بودجه دولت هم از جمله معضلات مهم اقتصاد ایران برای سال ۱۳۹۹ است (گزارش مرکز آمار ایران سال ۱۳۹۸).

۲. کانال های اثر گذاری همه گیری کرونا بر اقتصاد ایران

در چنین شرایطی، هزینه های تحمیل شده در اثر اپیدمی کرونا و همچنین کاهش تولید ناشی از آن، می تواند اقتصاد را با تورم های بالاتر و رشدهای اقتصادی پایین تر مواجه سازد. از بین رفتن برخی از مشاغل و یا کاهش شدید درآمد در برخی از بخش ها باعث کاهش رشد اقتصادی می شود. هرچند، برخی مشاغل دیگر مانند تولیدات مواد بهداشتی و مانند آن در این بازه زمانی رشد بالایی خواهند داشت. شوک ناشی از کرونا، اقتصاد را هم با شوک عرضه و هم با شوک تقاضا مواجه می سازد. از یک طرف، عرضه نیروی کار کاهش یافته و از طرف دیگر در تأمین مواد اولیه تولید نیز مشکلاتی ایجاد شده است (شوک عرضه). شوک عرضه، شوک تقاضا را به همراه خواهد داشت. تعطیلی کسب و کارها، منجر به تعدیل نیروی کار می شود و کاهش درآمد خانوار، کاهش تقاضا را به همراه دارد. از طرف دیگر عدم اطمینان نسبت به آینده، خانوار را به تصمیم پس انداز بیشتر و به تعویق انداختن خرید اقلام غیر ضروری ترغیب می کند. این امر، کاهش تقاضای کل را موجب می شود، بنابراین انتظار می رود رکود اقتصادی ناشی از شوک ارزی و تحریم ها تشدید شود و لذا لازم است تا سیاست های حمایتی هم از خانوار و هم از کسب و کار صورت گیرد.

بر اساس شکل زیر، چارچوب مفهومی اثر گذاری ویروس کرونا باهدف مشخص کردن کانال های آسیب پذیری مشخص به صورت شکل ذیل شده است.

شکل (۱) کانال های اثر گذاری همه گیری کرونا بر اقتصاد ایران

منبع: گزارش بانک جهانی - ۲۰۲۰

شیوع کرونا به متأثر شدن تقاضای کل و عرضه کل اقتصاد منجر می شود. کاهش تقاضا ناشی از موارد زیر است:

- کاهش تقاضای مصرفی خانوارها ناشی از عدم تمایل خرید (عمدتاً برای بخش های خدماتی) به دلیل ملاحظات بهداشتی
- کاهش تقاضای مصرفی خانوارها ناشی از کاهش درآمد (برای خانوارهایی که شغل آنها

در این شرایط آسیب دیده است)

- کاهش تقاضای مصرفی خانوارها به خصوص برای کالاهای بادوام و افزایش پس انداز احتیاطی به دلیل نااطمینانی از آینده
- کاهش صادرات به دلیل ملاحظات بهداشتی کشورهای طرف تجاری
در کنار شوک تقاضای کل، اقتصاد با شوک عرضه کل نیز مواجه شده است که در موارد زیر تجلی می‌یابد:

- تعطیلی اجباری بخش عمده‌ای از خدمات از جمله فعالیت‌های گردشگری، ورزشی و تفریحی جهت اجرای سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی

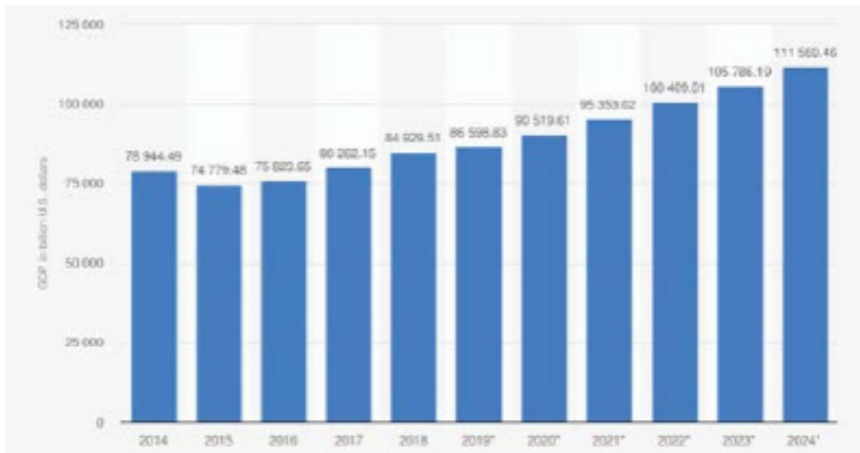
- افزایش هزینه و سخت شدن واردات مواد اولیه

- آسیب دیدن زنجیره تولید کالاها به دلیل موارد فوق‌الذکر

همچنین با شیوع کرونا و نگرانی مردم از ورود به اماکن عمومی نظیر فروشگاه‌ها، مراکز خدماتی، بسیاری از مشاغل و کسب و کارها با کاهش تقاضا و فروش کالاها و خدمات خود مواجه شدند. به نظر می‌رسد بیشترین آسیب را بخش خدمات و زیربخش‌های آن در مقایسه با سایر بخش‌ها، اقتصاد شهری در مقایسه با اقتصاد روستایی، کارگران در مقایسه با کارفرمایان و گروه‌های آسیب‌پذیر و شاغل در بخش غیررسمی شهری در مقایسه با سایر خانوارها متحمل خواهند شد (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس سال ۱۳۹۸). بنابراین هرگونه سیاستی برای کنترل شیوع کرونا باید به‌طور همزمان به بررسی آثار اقتصادی آن نیز بپردازد و در مقابل هرگونه سیاست حمایتی از کسب و کارها و مردم، باید به‌طور همزمان به کنترل شیوع کرونا نیز کمک کند. شرط اصلی برای کنترل شیوع کرونا، کاهش حداکثری تعاملات اجتماعی غیرضروری در ماه‌های آینده خواهد بود. لازمه این امر تعطیلی برخی از فعالیت‌های اقتصادی غیرضروری است که البته هزینه‌های اقتصادی را به اقشار مختلف تحمیل خواهد کرد.

برآوردهای اولیه بیانگر آن است که اگر کرونا به یک بیماری همه گیر جهانی تبدیل شود، بیشتر اقتصادهای بزرگ دنیا در طول سال ۲۰۲۰ حداقل ۲/۴ درصد از ارزش تولید ناخالص داخلی خود را از دست می‌دهند. در حال حاضر اقتصاددانان پیشرو پیش بینی می‌کنند که رشد اقتصادی جهانی ۲/۴ تا ۳ درصد کمتر از برآوردهای پیشین باشد. برای درک واقعی‌تر این اعداد و ارقام باید گفت که تولید ناخالص داخلی جهانی در سال جاری حدود ۸۶/۶ تریلیون دلار آمریکا تخمین زده شده است، در این صورت ۲/۴ درصد کاهش رشد اقتصادی، چیزی معادل ۲ تریلیون دلار خواهد بود. با این حال این پیش بینی‌ها قبل از تبدیل شدن - کووید ۱۹ به یک بیماری همه گیر جهانی و قبل از اجرای محدودیت‌های گسترده در تماس‌های اجتماعی برای متوقف کردن اپیدمی ویروس انجام شده است (Duffin, 2020).

نمودار (۱) نمودار تولید ناخالص داخلی جهانی (تولید ناخالص داخلی) با قیمت های جاری

(International Monetary Fund, 31 March 2020)

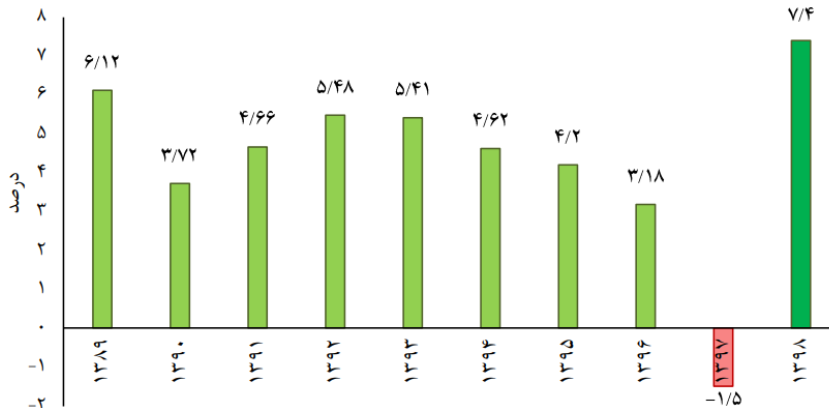
۱.۲. اثرات کرونا بر بخش کشاورزی

کرونا با تأثیر بر زنجیره تأمین، تقاضا و نقدینگی بنگاه‌ها و با تأثیر بر عرضه نیروی کار، مصارف کالاها و خدمات و به‌ویژه با کاهش درآمد مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در کوتاه‌مدت و بلندمدت بر اقتصاد خانوارها و اقتصاد بخش کشاورزی تأثیرگذار است. بازار برخی از محصولات در کشورهای دیگر نیز بی‌رمق شده و بخشی از صادرات محصولات کشاورزی نیز هم به‌طور مستقیم و غیرمستقیم دستخوش نابسامانی شده است. ضمن اینکه پس‌زدگی محصولات کشاورزی و عرضه آن به بازار داخلی، موجب افت قیمت این محصولات در کشور می‌شود که در کوتاه‌مدت اگرچه موجب رضایت مصرف‌کنندگان می‌شود ولی در ماه‌های بعد و سال آینده موجب کاهش تولید و آنگاه مشکل در عرضه و همچنین افزایش قیمت این محصولات در داخل خواهد شد. بخش کشاورزی به‌دلیل تأمین امنیت غذایی کشور و تأمین معیشت بخشی از جمعیت کشور به‌طور مستقیم و غیرمستقیم از اهمیت ویژه‌ای در اقتصاد برخوردار است. کرونا رویدادی منفی برای اقتصاد اکثر کشورهای دنیاست و اغلب مشکلات ایجادشده و یا قابل پیش‌بینی آن در ایران مشابه دیگر کشورهای جهان می‌باشد. اما به سبب مدت‌زمان چندماهه از شیوع این بیماری در جهان و حدود دوماهه آن در ایران، زمان اظهار نظر قطعی درباره آثار و خسارت‌های احتمالی این بیماری کافی نیست. هرچند برخی تصور می‌کردند که به‌واسطه نیاز مستمر انسان به غذا، که بخش اعظم تولیدات بخش کشاورزی را تشکیل می‌دهد، شیوع بیماری کرونا بر بخش کشاورزی و تولیدکنندگان آن، اثری نداشته باشد، اما این بحران بر فعالیت‌های بخش کشاورزی نیز مانند سایر بخش‌های اقتصادی تأثیرگذار خواهد بود.

بحران کرونا در بخش کشاورزی کشور، در شرایطی که این بخش با مشکلات و چالش‌های اساسی همانند کمبود سرمایه‌گذاری، پایین بودن بهره‌وری، ناکارآمدی بازار و تولید، مواجه است، بر شدت آسیب‌پذیری این بخش می‌افزاید.

کشاورزی در ایران یکی از خصوصی‌ترین بخش‌های اقتصادی است و بیش از ۹۰ درصد آن به صورت کاملاً رقابتی اداره می‌شود و سهم ۱۰ درصدی از تولید و ۱۸ درصدی از اشتغال کشور را به خود اختصاص داده است. این بخش، رکن اساسی در تأمین امنیت غذایی بوده و ناپایداری آن چالش‌های فراوانی در مسیر رشد و توسعه اقتصاد کشور ایجاد خواهد کرد. کشاورزی هراندازه که نسبت به حوادث طبیعی آسیب‌پذیر است، در مقابل حوادث مصنوعی، مقاوم‌ترین بخش اقتصادی به‌شمار می‌رود. با توجه به نقش محوری بخش کشاورزی به‌عنوان پیشران بسیاری از زیربخش‌های اقتصادی کشور مانند (صنعت صنایع غذایی، صنایع چوب، صنایع نساجی و پوشاک و ...) و خدمات (بازرگانی، هتل و رستوران، حمل‌ونقل، انبارداری و ...)، هدف‌گذاری برای این بخش باید به صورتی باشد که در شرایط فعلی حاکم و احتمال تداوم آن، بخش کشاورزی عامل اصلی رشد مثبت اقتصاد ملی با بهره‌گیری بهینه از کلیه ظرفیت‌ها و لحاظ کردن الزامات تولید پایدار باشد. نمودار ذیل نرخ رشد بخش کشاورزی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد. به‌رغم اینکه در این دهه، تحریم‌های شدیدی بر اقتصاد کشور تحمیل شده، اما بخش کشاورزی ۴۳ درصد بزرگ‌تر شده و در سال اخیر رشد آن به ۷٫۵ درصد رسیده است. از این رو، بخش کشاورزی گرانگه اقتصاد کلان در شرایط بحرانی بوده و به تاب‌آوری اقتصاد کشور کمک کرده است. در شرایط شیوع ویروس کرونا نیز انتظار می‌رود که بخش کشاورزی آسیب کمتری را نسبت به بخش‌های صنعت و خدمات تجربه کند.

نمودار (۲) نرخ رشد بخش کشاورزی در یک دهه اخیر

منبع: مرکز آمار ایران سال ۱۳۹۸

با توجه به اهمیت و تأثیر شیوع بیماری کرونا بر تجارت خارجی محصولات کشاورزی کشور، وضعیت صادرات و واردات محصولات کشاورزی در قبل از شیوع بیماری کرونا (قبل از اسفندماه ۱۳۹۸) نیز می تواند قابل توجه باشد.

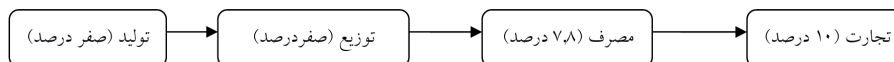
جدول (۱) مقایسه میزان تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا تا انتهای بهمن ماه ۱۳۹۸ و مدت مشابه سال قبل

درصد تغییرات		بخش کشاورزی و غذا				نوع تجارت
		سال ۱۳۹۷		سال ۱۳۹۸		
ارزشی	وزنی	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	
-۰.۱۰۴۱۶۶۶۷	۰	۵.۸۴۶/۲۳	۶.۳۶۸/۸۱	۵.۳۰۵/۲۳	۶.۳۴۷/۸۷	صادرات
۳۳/۹۱	۲۴/۶۸	۹.۴۰۰/۰۹	۱۸.۱۷۳/۸۱	۱۱.۶۴۸/۰۸	۲۳.۶۵۸/۸۳	واردات
		-۳.۵۵۳/۸۸	-۱۱.۸۰۵/۰۰	-۶.۴۴۳/۸۶	-۱۶.۳۱۰/۹۶	تراز غذا

منبع: مرکز آمار و اطلاعات وزارت جهاد کشاورزی

شوگ ناشی از کرونا، در انتهای زنجیره تأمین که شامل مصرف و تجارت است، آثار بیشتری می گذارد و احتمال می رود اثر قابل توجهی بر ابتدای زنجیره شامل تولید و حتی توزیع این محصولات نداشته باشد. با این وجود، کاهش در مصرف و یا تجارت با یک وقفه زمانی می تواند بر تصمیمات تولیدکننده و یا توزیع کننده آثار معناداری داشته باشد. در نمودار زیر، برآورد اولیه از میزان اثر گذاری شیوع کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی در ایران نشان داده شده است. با توجه به زمان شیوع، بخش تولیدات زراعی، دامی و باغی آسیب چندانی ندیده اند، زیرا تصمیم به تولید محصولات کشاورزی پیش از شیوع و ویروس اتخاذ شده است. در بخش توزیع، با توجه به عدم ممنوعیت توزیع محصولات کشاورزی، این بخش نیز آسیب چندانی ندیده است. اما در بخش مصرف، برآوردها حاکی از آن است که کاهش مصرف، باعث کاهش ۷/۸ درصدی در میزان درآمد عرضه کنندگان محصولات کشاورزی شده است. همچنین با توجه به کنترل و محدودیت های اعمال شده در مبادی گمرکات کشور، بخش تجارت نیز با ۱۰ درصد زیان مواجه شده است.

نمودار (۳). میزان زیان احتمالی شیوع و ویروس کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی در ایران

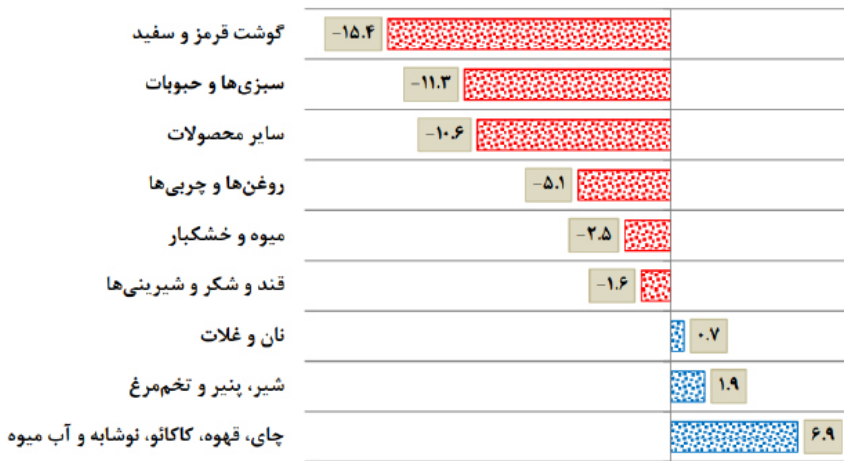

منبع: شبیه سازی گروه تحقیق

از طرف دیگر، شیوع این ویروس باعث تغییرات قابل توجهی در رژیم غذایی و سبد مصرفی افراد شده است. با توجه به مازاد تقاضای مصرفی از مواد غذایی که در ماه پایانی هر سال وجود دارد، به تبع آن

قیمت‌ها نیز در این ماه نسبت به متوسط یازده ماهه بیشتر است. اما در اسفندماه سال ۱۳۹۸، مورد عجیبی در بسیاری از کالاهای غذایی اتفاق افتاده است. در نمودار زیر، درصد تغییرات شاخص «قیمت اسفند به متوسط قیمت ۱۱ ماهه» در سال ۱۳۹۸ نسبت به ۱۵ سال اخیر نشان داده شده است. برای مثال، در گروه گوشت قرمز و سفید، عرضه‌کنندگان این محصول به ازای هر واحد کالایی فروش رفته به میزان ۱۵,۴ درصد با کاهش قیمت مواجه شده‌اند اما در گروه لبنیات قیمت فروش به میزان ۱/۹ درصد بیش از روند هرساله بوده است. بنابراین، تداوم شیوع این ویروس تا حدود زیادی می‌تواند سبب غذایی را دچار تغییرات قابل توجه کند.

نمودار (۴). تغییرات قیمتی گروه محصولات غذایی در اسفندماه ۱۳۹۸ نسبت به متوسط قیمت اسفند در ۱۵ سال اخیر

منبع: برآوردهای تحقیق با استفاده از گزارش‌های مرکز آمار ایران

روش محاسبه زیان بخش مصرف هرساله تقاضای فصلی در ماه‌های انتهایی سال منجر به تورم قیمت فصلی در این ایام می‌شود. به گونه‌ای که انتظار فروشندگان این بوده که قیمت اسفندماه نسبت به متوسط ۱۱ ماهه هرساله بیشتر باشد. این انتظارات تطبیقی در نتیجه رفتار عوامل بازار در ادوار گذشته بوده و به تبع آن هزینه‌های تولید نیز در این دوره، تورم فصلی را تجربه می‌کند. به‌طور متوسط «قیمت اسفند هرسال» از «متوسط قیمت ۱۱ ماهه همان سال» به میزان ۱۰ درصد بیشتر بوده است. اما در سال جاری برای متوسط کالاهای منتخب فقط به میزان ۲/۲ درصد بیشتر شده است. از این رو افت قیمت در نتیجه این ویروس به میزان ۷/۸ درصد از قیمت فروش بوده است. از حاصل ضرب این میزان قیمت کاهش یافته در میزان محصول عرضه شده در اسفندماه ۱۳۹۸ می‌توان به برآوردی از زیان ناشی از کرونا برای هر محصول دست یافت. تعطیل شدن بسیاری از کسب‌وکارهای مرتبط با مصرف مواد غذایی مانند رستوران‌ها،

فعالیت های تأمین غذا و اغذیه، هتل ها و مانند آن، که تأمین مواد اولیه غذایی آن ها از بخش کشاورزی است و همچنین حضور افراد در قرنطینه خانگی، سبب تغییر الگوی مصرف غذا در کشور می شود. این تغییر الگو می تواند بر مصرف کننده، تولید کننده، سرمایه گذار و بازیگران زنجیره ارزش اثرگذار باشد. به طور مثال، انتظار می رود مصرف نان های صنعتی مورد استفاده در اغذیه فروشی ها نسبت به مصرف نان های سنتی با کاهش روبه رو شود. همین وضعیت در خصوص تقاضا برای بسیاری از کالاها مانند کنسروها و دیگر غذاهای نیمه آماده تولیدی صنایع غذایی به وجود آید که در کوتاه مدت و میان مدت اثر منفی بر پایداری تولید بخش کشاورزی خواهد داشت و در صورت آسیب به این بخش از زنجیره تولیدات غذایی، رونق مجدد این بخش ها، هزینه بر است. تشدید فضای نااطمینانی که منجر به تغییر الگوی انتظارات مصرف کننده، تولید کننده، سرمایه گذار و بازیگران زنجیره ارزش خواهد شد، به علت غیرقابل پیش بینی بودن در کوتاه مدت، خطای سیستم برنامه ریزی و مدیریت اقتصادی فعالیت ها را با مشکل مواجه می سازد و چه بسا باعث خنثی شدن سیاست ها و راهکارهای اجرایی دولت و حاکمیت شود.

۳.۲. اثرات کرونا بر بخش مسکن

گسترش و شیوع سریع و ویروس کرونا در اسفندماه ۱۳۹۸ به کاهش شدید فعالیت های اقتصادی، تعطیلی مشاغل و کاهش تعاملات اقتصادی منجر شد و به طور مستقیم اثر خود را در کاهش ۲۴ درصدی تعداد معاملات ماهانه مسکن در شهر تهران نسبت به بهمن ماه ۱۳۹۸ و همچنین کاهش نسبت به معاملات اسفندماه ۱۳۹۷ نشان می دهد. پیش بینی درمورد تداوم وضعیت قیمت و تعداد معاملات مسکن تا حد زیادی مبتنی بر سناریوهای زمانی مهار شیوع و ویروس کرونا متغیر خواهد بود، به نظر می رسد تداوم وضعیت قرمز و تعطیلی و کاهش کسب و کارها مستقیماً به کاهش یا ثبات تعداد معاملات و ثبات یا کاهش قیمت ها در فصل بهار منجر شود. در حوزه اجاره بها به نظر می رسد با توجه به آسیب معیشت خانوار، تثبیت اجاره بها در دو ماه ابتدای سال ۱۳۹۹ محتمل باشد، هر چند در ادامه سال احتمالاً به روند افزایشی بین ۲۰ تا ۳۰ درصد سال های اخیر باز خواهد گشت. موضوع مهم در این حوزه، تشدید شکاف استطاعت خانوار با پرداخت هزینه اجاره بهاست که به نظر، نیازمند مداخله دولت است. در همین حوزه، تجارب مشابه جهانی در حمایت از مستأجران در حال افزایش است. در انگلستان با توجه به شرایط پیش آمده در اثر شیوع کرونا، صاحب خانه ها تا سه ماه آینده از جواب کردن مستأجران خود منع شدند. دولت آلمان درصدد کمک هایی، از جمله ممنوعیت اخراج مستأجران واحدهای مسکونی و تجاری در صورت عدم پرداخت اجاره است، بنابراین، انفعال دولت و وزارت راه و شهرسازی در ایفای نقش ساماندهی بازار مسکن استیجاری، تبعات اقتصادی و اجتماعی نامطلوبی خواهد داشت و تعریف گزینه و بسته های حمایتی و تشویقی در این حوزه الزامی

است. هر چند به لحاظ محدود بودن ابزارهای اقدام در حوزه مسکن استیجاری نمی توان انتظار سیاست مؤثر کوتاه مدت در این حوزه داشت.

الف) بخش عرضه مسکن

توقف الزامی یا خودخواسته، فعالیت کارگاه‌های ساختمانی شهرها که از اسفندماه سال ۱۳۹۸ مطرح و به مرور اجرا شد و تا پایان فروردین ماه سال جاری ادامه یافت و از آن پس به مرور به روال معمول نزدیک شد که به مثابه دو ماه تأخیر در تکمیل واحدهای ساختمانی و حداقل ۱۰ درصد کاهش عرضه در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ قابل پیش بینی است. دشواری و محدودیت‌های تردد برون و درون شهری، ملاحظات سلامت نیروی انسانی و تعطیلی کسب و کارهای مرتبط نیز در این کاهش عرضه مؤثر خواهند بود.

ب) بخش تقاضای مسکن

تداوم رشد قیمت مسکن در واپسین ماه سال ۱۳۹۸ با $8/6\%$ درصد رشد قیمت نسبت به بهمن ماه، متوسط قیمت هر مترمربع واحد مسکونی در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در اسفندماه به بیش از ۱۵/۵ میلیون تومان رسید، که یکی از بیشترین نوسانات ماهانه مسکن در سال‌های اخیر به شمار می آید که در مجموع در سال ۱۳۹۸ با بیش از ۶۰ درصد افزایش قیمت در تداوم رشد ۷۰ درصدی قیمت مسکن سال ۱۳۹۷ (آمار شهر تهران) به شکاف یکسره بین استطاعت خرید مسکن خانوار و تقاضای مصرفی مسکن با قیمت‌های عرضه مسکن دامن زده است. هر چند درصد کاهش قابل ملاحظه تعداد معاملات مسکن نسبت به ماه قبل و نیز ماه مشابه سال قبل نشانگر عدم کشش بازار مصرفی و احتمالاً سهم بالای تقاضای بازار سرمایه مسکن در امتداد تحولات ارزی و افزایش قیمت مصالح ساختمانی عمده و چشم انداز تحولات اقتصادی سال ۱۳۹۹ قابل تفسیر است. بر این اساس دور شدن متقاضیان واقعی از بازار مسکن و فاصله بیشتر استطاعت مسکن خانوار به کاهش تقاضای مصرفی منجر خواهد شد. تقاضای سرمایه‌ای، اما بیشتر تابع چشم انداز کلان اقتصادی و وضعیت سایر بازارها خواهد ماند، هر چند اجرایی شدن قوانین در مورد خانه‌های خالی و گران قیمت می تواند اندکی از این تقاضا بکاهد و وضعیت بازار را تعدیل کند.

ج) اشتغال (مسکن)

همانند سایر حوزه‌ها، اثرپذیری منفی و افزایش بیکاری ناشی از شیوع کرونا در بخش مسکن و ساختمان نیز قطعی است، اما شدت آن برحسب گروه‌های فعالیت عمده متفاوت خواهد بود. به نظر می‌رسد کمترین اثر شغلی منفی در حوزه صنایع و تولیدکنندگان مصالح ساختمانی خواهد بود که قابل اغماض است. در حوزه فروشندگان کالا و مصالح ساختمانی آثار منفی اقتصادی و اشتغال ملموس خواهد بود. در حوزه مشاغل خدماتی مرتبط با مسکن و ساختمان و همچنین فعالیت خرید و فروش و بنگاه‌های مسکن و مشاورین املاک، آسیب‌پذیری اقتصادی و شغلی قابل توجه و نیازمند تدارک تمهیدات مناسب است.

۴.۲. اثرات کرونا بر بخش تجارت خارجی

براساس گزارش های بین المللی، شیوع ویروس کرونا، صادرات ایران به کشورهای همسایه را محدود کرده است. براین اساس، در حالی که بیش از نیمی از درآمد کشور از محل کانال های تجارت منطقه ای تحقق می یابد، همسایگان ایران، یکی پس از دیگری مرزهای خود را با کشور بسته یا تبادلات خود را به شدت محدود کرده اند. بنابراین، صادرات ایران به شدت کاهش یافته است.

از آنجا که چین، اولین شریک تجاری ایران است، بعد از اولین گزارش شیوع ویروس کرونا در ووهان چین در ماه دسامبر، ایران نسبت به محدود کردن سفرها به چین و بالعکس تاحدودی بی میلی نشان داد چراکه حدود ۲۳ درصد از صادرات غیرنفتی کشور (بیش از ۸ میلیارد دلار) در ۱۱ ماهه ابتدای سال ۱۳۹۸ به چین بوده است. در شرایطی که صادرات نفت ایران به کمترین میزان خود در ۴ دهه گذشته رسیده بود، حفظ تجارت با چین دور از انتظار به نظر نمی رسید. اقدامی که اگر موقتاً متوقف می شد شاید سطح بحران فعلی از حیث تبعات اقتصادی و انسانی آن به مراتب کمتر بود و چه بسا نیاز به استقراض ۵ میلیارد دلاری از صندوق بین المللی پول برای کنترل شیوع این ویروس در کشور احساس نمی شد.

براساس گزارش های بین المللی، تجارت خارجی ایران در سال ۲۰۲۰ با کاهش ۱۶ میلیارد دلاری به حدود ۷۰ میلیارد دلار خواهد رسید. از طرف دیگر با توجه به کاهش صادرات نفت ایران از ۲۰/۸ میلیون بشکه در روز (۲ سال پیش) به شرایط فعلی با چند صد هزار بشکه در روز، حتی قبل از شیوع ویروس کرونا نیز مقامات کشور به خوبی می دانستند که قادر به کاهش صدمات اقتصادی وارده به خانوارها و به خصوص اقشار کم درآمد جامعه نیستند. از طرف دیگر بودجه سال ۱۳۹۹ کشور با نرخ ۵۰ دلاری فروش هر بشکه نفت تهیه شده است. در این بین، شاهد کاهش قیمت نفت سنگین ایران به زیر ۱۵ دلار در همین ابتدای سال هستیم. براساس پیش بینی های واقع بینانه موجود، نرخ هر بشکه نفت در سال ۲۰۲۰ بین ۱۷ تا ۴۲ دلار در هر بشکه خواهد بود. اتفاقی که باعث می شود میانگین قیمت نفت در این سال بین ۲۰ تا ۲۵ دلار باشد. به طور کلی به نظر می رسد کسری بودجه از این محل می تواند خود باعث اختلالات قابل توجه در اقتصاد داخلی ایران شود. کسری که بخش عمده ای از آن براساس بودجه ۱۳۹۹، باید توسط انتشار اوراق مالی توسط دولت پوشش داده شود. این در حالی است که براساس توصیه نهادهای بین المللی، در شرایط بحران دولت ها باید برای حمایت از اقتصاد اقدام به باز خرید اوراق خزانه کنند. اقدامی که در کشورهای توسعه یافته شامل ایالات متحده انجام گرفت. بنابراین اثرات انتشار ویروس کرونا بر صادرات نفتی ایران را می توان از چند جنبه مورد بررسی قرار داد. نخست اینکه، چین یکی از بزرگ ترین مشتریان نفتی ایران است و کاهش حجم تقاضای نفت این کشور به دلیل شیوع ویروس کرونا، حجم اندک صادرات نفت ایران به این کشور را با محدودیت بیشتری مواجه می سازد. و براساس برآوردها، میزان صادرات نفت خام عربستان به چین، در حدود ۵۰۰ هزار بشکه در روز کاهش یافته و با توجه به وضعیت تحریمی، صادرات نفت ایران به چین بسیار دشوارتر از رقیب است. لذا

نخستین اثر ویروس کرونا بر ایران، از حیث کاهش و حتی قطع صادرات نفت خام به چین، قابل توضیح است. دوم اینکه به دلیل سقوط قیمت نفت (به دلیل کاهش تقاضا و اضافه عرضه نفت ناشی از شکست نشست اوپک پلاس)، حتی اگر مقدار صادرات نفت ایران تغییری نداشته باشد، میزان درآمدهای ارزی صادرات نفت حدوداً نصف خواهد شد. البته باید توجه داشت قیمت نفت صادراتی ایران به دلیل درجه چگالی مایعات نفتی و پتروشیمی آن، کمتر از قیمت سبد اوپک است. همچنین به دلیل شرایط تحریمی کشور، برای فروش نفت هزینه‌ها و همچنین تخفیف‌های بیشتری باید در نظر گرفته شود که این امر به کاهش بیشتر درآمد صادراتی نفت ایران منجر خواهد شد.

۲.۵. اثرات کرونا بر بخش‌های پتروشیمی، صنعت و معدن

الف) پتروشیمی

ظرفیت تولیدی مناسبی برای انواع اقلام مورد نیاز از جمله مواد ضد عفونی کننده و شوینده‌ها در کشور وجود دارد. اما بنا به دلایل متعدد از جمله تأمین نیاز داخلی، محدودیت در ورود به بازارهای صادراتی و کمبود مواد اولیه، تولید واقعی شرکت‌های فعال، کمتر از ظرفیت ایجاد شده بوده است. برای نمونه، ظرفیت اسمی تولید اتانول در کشور ۲۱۰ میلیون لیتر در سال است، ولی تولید واقعی معادل یک سوم این مقدار است. این در حالی است که در شرایط معمول مقدار مصرف داخلی ماده ضد عفونی کننده اتانول کمتر از تولید آن در کشور بوده به طوری که ۶/۸ میلیون لیتر آن در سال ۱۳۹۷ صادر شده است. ظرفیت اسمی تولید انواع پودرهای شوینده در کشور حدود ۱۷۰۰ هزار تن است، که بیش از ۹۸ درصد نیاز بازار داخلی به انواع پودر شوینده توسط تولید کنندگان داخلی تأمین می‌شود. این در حالی است که تمامی واحدهای تولیدی کشور در این بخش با ۵۰ تا ۶۰ درصد ظرفیت کار می‌کردند. حجم مصرف سالانه صابون در ایران رقمی نزدیک به ۶۰ هزار تن است که حدود ۸۵ درصد نیاز بازار داخلی در این بخش توسط تولید کنندگان داخلی تأمین می‌شود. شایان ذکر است از ابتدای اسفندماه ۱۳۹۸ تا ۱۷ فروردین ماه سال جاری، ۲۷/۲ میلیون عدد ماسک و ۱۰/۹ میلیون لیتر الکل توسط واحدها تولید و در اختیار وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی قرار گرفته است. همچنین با استفاده از ذخایر الکل، میزان تحویل الکل به شبکه طی این مدت بیش از ۱۸ میلیون لیتر بوده است. با توجه به افزایش تقاضا برای ماسک در شرایط فعلی، از لحاظ تأمین مواد اولیه تولید ماسک مانند پارچه ماسک (ملت بلون و اسپان باند) در کشور مشکلی وجود ندارد. در خصوص تأمین کش قیطانی مورد مصرف در ماسک، مشکلاتی وجود دارد که مقرر شده این مشکل با محوریت وزارت صمت و همکاری تولید کنندگان به قید فوریت مرتفع گردد. با این وجود جدول ذیل عملکرد کمی در خصوص تولید اقلام پیشگیری و مقابله با کرونا ارائه شده است.

جدول (۲). آمار تولید صنعتی اقلام پیشگیری و مقابله با کرونا

ردیف	نام محصول	تولید روزانه قبل از شیوع	تولید روزانه بعد از شیوع	واحد شمارش	نرخ رشد (درصد)
۱	اتانول (الکل)	۱۷۰	۳۰۰	هزار لیتر	۲ برابر
۲	انواع ماسک	۲۰۰	۱۰۰۰	هزار عدد	۵ برابر
۳	مواد ضد عفونی	۵۰	۴۰۰	هزار لیتر	۸ برابر
۴	دستکش طبی	۲	۴,۵	میلیون عدد	بیش از ۲ برابر
۵	لباس یکسره	۱۱۶	۳۲۰۰۰	عدد	۲۵۰ برابر
۶	شیلد محافظ صورت	۷۰	۲۱۰۰۰	عدد	۲۵۰ برابر
۷	مایع دستشویی	۳۳۳	۴۵۰	تن	۳۵ درصد
۸	صابون	۱۸۴	۲۴۱	تن	۳۰ درصد

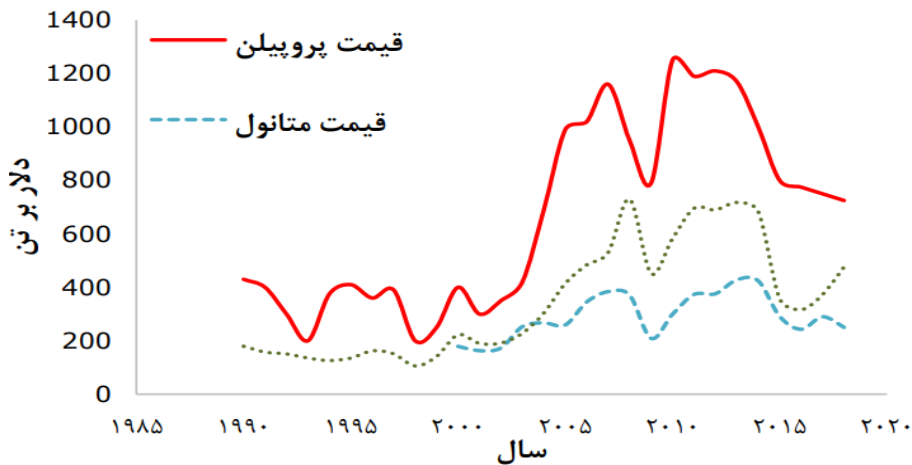
منبع: گزارش اهم اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت برای مقابله با ویروس کرونا در مجموع با در نظر گرفتن میزان صادرات و واردات در کالاهای فوق، می توان نتیجه گرفت امکان تولید انواع اقلام مورد نیاز برای مقابله با ویروس کرونا در کشور وجود دارد. لکن با افزایش چند برابری تقاضا و ایجاد بازار سوداگرانه، لازم است دستگاه های اجرایی متولی با هماهنگی و تعامل مناسب با فعالان اقتصادی بخش های مربوط با افزایش میزان تولید و برطرف کردن تنگنای احتمالی، نیاز بازار را مدیریت و به خوبی تأمین کنند. **شایان ذکر است ظرفیت های موجود در کشور برای نمونه در خصوص پارچه مورد نیاز برای تولید ماسک بهداشتی به گونه ای است که علاوه بر قابلیت تأمین نیاز داخل امکان صادرات آن نیز وجود دارد.**

در حوزه صنعت پتروشیمی، کاهش فروش و درآمدهای ارزی حاصل از صادرات، کاهش ارزش سهام شرکت های پتروشیمی، از دست دادن بازارهای صادراتی، تشدید مشکلات حمل و لجستیک از جمله چالش های صنعت پتروشیمی کشور در شرایط شیوع ویروس کروناست. در این خصوص راهکارهایی از جمله اعزام هیئت هایی جهت جلوگیری از انسداد مرزهای زمینی با کشورهای همسایه، رایزنی برای برطرف شدن محدودیت ایجاد شده در بخش حمل دریایی و تخلیه بار با کشورهای مقصد، تأمین حداکثری مواد اولیه مورد نیاز صنایع پایین دستی تولید کننده در بورس کالا، پیشنهاد می شود. از سوی دیگر، با بروز بیماری ویروسی کووید-۱۹ و همه گیری جهانی آن در دنیا، صنعت نفت و گاز در بالادست و پایین دست با دگرگونی فراوانی مواجه شد. کشورهای مطرح صنعتی و مصرف کننده اصلی صنایع پایین دست نفت و گاز خود را به حالت نیمه تعطیل و تعطیل در آورده و قوانین سخت قرنطینه را

اجرا کردند. کاهش تقاضای نفت در کل جهان در پی کاهش تقاضای محصولات پایین دستی صنایع نفت و گاز و عدم هماهنگی کشورهای اصلی تولیدکننده نفت (عربستان، روسیه و آمریکا) در خصوص تعدیل عرضه نفت، سبب افت شدید قیمت نفت شد. در شرایط عادی قیمت محصولات پتروشیمی در گروه‌های مختلف، با الگوی خاص و وقفه‌های زمانی متفاوت تابعی از تغییرات قیمت نفت است. به گونه‌ای که محصولات متانول، آل. پی. جی و آروماتیک‌ها در کمترین وقفه زمانی، پلیمرها در مرحله بعدی و اوره و آمونیاک با وقفه طولانی‌تر متأثر از تغییرات قیمت نفت می‌شوند. اما در شرایط فعلی فراگیری آثار و تبعات ویروس کرونا تا حدودی معادلات مربوط به وقفه‌های زمانی را به هم زده است و قیمت محصولات پتروشیمی همزمان با افت قیمت نفت کاهش یافته است. در نمودار زیر، روند تغییرات قیمت نفت و وست تگزاس اینترمیدیت با دو محصول پتروشیمی متانول و پروپیلن نشان داده شده است.

نمودار (۵). تغییرات قیمتی نفت و محصولات پتروشیمی متانول و پروپیلن (زمان

شیوع کرونا)

بنابراین براساس وجود همبستگی بالایی بین قیمت نفت و قیمت محصولات پتروشیمی می‌توان پیش‌بینی کرد که درآمد صنعت پتروشیمی در سال ۱۳۹۹ حدود ۳۰ درصد کمتر از درآمد آن در سال ۱۳۹۸ خواهد بود. در مجموع افت قیمت محصولات پتروشیمی و کاهش مقدار فروش محصولات پتروشیمی به دلیل اتخاذ شرایط قرنطینه و بسته شدن مرزهای زمینی توسط کشورهای همسایه و مشکلات پیش آمده در تخلیه بار کشتی‌ها در حمل دریایی و کاهش درآمدهای ارزی حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی را در پی دارد.

ب) بخش صنعت

آثار ویروس کرونا در حوزه صنعت، از دو جنبه بین‌المللی و داخلی قابل بررسی است. در صنایع مختلف حوزه ساخت، به خصوص صنایعی مانند خودروسازی که قطعات پیشرفته این صنایع عمدتاً از کشور چین وارد می‌شود، در تأمین قطعات سال ۱۳۹۹ با چالش عمده مواجه می‌شوند. اگرچه، شیوع ویروس کرونا موجب کاهش تقاضای خودرو در حال حاضر شده است اما، پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که با فروکش کردن این ویروس در انتهای فصل بهار و افزایش درخواست خودرو برای ابتدای تابستان و سفرهای تابستانی، احتمالاً این بازار با رشد تقاضا روبه‌رو خواهد شد. به لحاظ داخلی، بیشترین آسیب‌پذیری واحدهای تولیدی صنعتی در اثر شیوع ویروس کرونا را می‌توان در سه بخش زیر خلاصه کرد:

- دیون عقب‌افتاده واحدهای تولیدی (بانکی، بیمه تأمین اجتماعی و مالیاتی).
- بلاتکلیفی واحدهای تولیدی در اثر عدم قطعیت در تصمیم‌گیری‌های دولت.
- مشکلات قراردادی شرکت‌های طرح (پروژه) محور در شرایط اپیدمی.

ج) معدن و صنایع معدنی

بخش معدن و صنایع معدنی، حدود ۳۰ درصد از صادرات غیرنفتی ایران را به خود اختصاص داده است. از میان محصولات مختلف صادراتی به سایر کشورها، محصولات زنجیره فولاد، مس، سیمان، سنگ‌های ساختمانی، تزئینی و کاشی و سرامیک مهم‌ترین محصولات صادراتی ایران است. کل صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی در ۵ ماهه نخست سال ۱۳۹۹ از نظر وزنی، ۴۸ میلیون تن و از نظر ارزشی ۴/۴ میلیارد دلار بوده است. از مجموع صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی، حدود ۲/۳ میلیارد دلار به کشورهای همسایه (صادرات زمینی) انجام شده است.

در حوزه معدن و صنایع معدنی، رکود بازارهای جهانی و کاهش تقاضا، افزایش موجودی انبارهای فلزات اساسی، روند کاهشی قیمت جهانی محصولات معدن و صنایع معدنی و ایجاد محدودیت در صادرات این محصولات به کشورهای همسایه از جمله مهم‌ترین آثار شیوع این ویروس است. از جمله مهم‌ترین آثار شیوع این ویروس بر بازارهای محصولات معدن و صنایع معدنی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- توقف یا کند شدن روند صادرات زمینی به برخی کشورهای همسایه مانند عراق، ترکیه، پاکستان و...
- از دست رفتن بازارهای صادراتی در کشورهای همسایه و جایگزین شدن محصولات صادراتی ایرانی با محصولات سایر کشورها.
- تحت تأثیر قرار گرفتن صادرات دریایی محصولات معدن و صنایع معدنی (افت قیمت و تقاضا).
- کاهش درآمد ارزی کشور از محل صادرات محصولات معدنی و صنایع معدنی.
- رکود بازار داخلی، کاهش مصرف داخلی محصولات معدن و صنایع معدنی و کاهش فروش

تولیدکنندگان.

- تعدیل نیروی کار معادن و صنایع معدنی در کوتاه‌مدت و میان‌مدت (به‌ویژه معادن کوچک و متوسط و واحدهای صنایع معدنی بخش خصوصی).

- تحت تأثیر قرار گرفتن بازار بورس و افت ارزش سهام شرکت‌ها.

از مهم‌ترین مأموریت‌های دولت در خصوص کاهش تأثیر ویروس کرونا بر حوزه معادن و صنایع معدنی، علاوه بر اقدامات حمایتی بانکی، بیمه و مالیات، رایزنی مقامات وزارت خارجه ایران با کشورهای همسایه و تعریف پروتکل برای باز شدن مرزها جهت تداوم تجارت زمینی بین ایران و کشورهای همسایه است. از طرفی به‌منظور جلوگیری از تعطیلی معادن کوچک و متوسط به‌ویژه معادنی که از طریق صادرات محصولات خود به کشورهای مختلف مانند چین، عراق، افغانستان و... فعالیت می‌کنند، پیشنهاد می‌شود با مصوبه شورای عالی معادن، محاسبه حقوق دولتی با توجه به واقعیات موجود و نوسانات بازارهای داخلی و بین‌المللی انجام شود.

۲.۶.۱. اثرات کرونا بر بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات

فناوری اطلاعات این ظرفیت را دارد که با کاهش تماس فیزیکی از طریق ظرفیت‌های دورکاری، آموزش الکترونیکی، بانکداری الکترونیکی و خرید الکترونیکی با شیوع ویروس کرونا مقابله کند. دیگر ظرفیت فناوری اطلاعات، کمک به ترویج اطلاعات درست و مبارزه با اطلاعات جعلی است. اما استفاده از این ظرفیت‌ها نیازمند سیاست‌گذاری از جنس رفع موانع و تسهیل سرمایه‌گذاری در توسعه زیرساخت‌ها است. شیوع ویروس کووید-۱۹ در عین حال که باعث ضربه اقتصادی به شرکت‌های فعال در بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات شده، ضرورت استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات را برای مدیریت بهینه شیوع بیماری از طریق شناسایی و کنترل افراد ناقل و کاهش تماس فیزیکی پررنگ‌تر ساخته است. فناوری اطلاعات در بحران‌ها و مواقع اضطراری قابلیت‌های متعددی در بهینه‌سازی استفاده از منابع و انجام امور از راه دور و کاهش تماس فیزیکی عرضه می‌کند که این قابلیت‌ها می‌تواند در بحران شیوع ویروس کووید-۱۹ نیز به کار آید. در ایران، شرکت‌های فعال در حوزه خدمات فناوری اطلاعات، برای مقابله با آسیب‌های ویروس کرونا تمهیداتی از جمله عدم استفاده از دستگاه‌های ثبت تردد مبتنی بر اثرانگشت، شیفتی کردن حضور نیروها، استفاده بیشتر از دورکاری و استفاده از وسایل تردد درستی اینترنتی برای عبور و مرور کارکنان را برقرار کردند. آنچه احتمالاً به کشور ما برای مقابله با شرایط این‌گونه کمک کرده، رویکرد درست و به‌موقع در زنجیره تأمین بیشتر شرکت‌های ایرانی است که انبارهای متعددی از مواد اولیه را همیشه در اختیار دارند. از این جنبه، تأثیر شیوع ویروس کرونا بر شرکت‌های تولیدی ایرانی حوزه فناوری اطلاعات را می‌توان تعدیل شده‌تر از سایر کشورهای جهان پیش‌بینی کرد.

۱,۶,۲. ظرفیت های فناوری اطلاعات برای مدیریت شیوع ویروس کرونا

این ظرفیت ها در گزارش حاضر به سه دسته کلی شناسایی و کنترل افراد ناقل، کاهش تماس فیزیکی، مبارزه با نشر اطلاعات غلط در رسانه های اجتماعی تقسیم شده است:

- شناسایی و کنترل افراد ناقل

شناسایی و کنترل افراد ناقل شیوع سریع ویروس کرونا منابع بخش بیمارستانی را با کمبود مواجه کرده است. کیت های تشخیص بیماری کرونا هزینه بالایی دارند و به تعداد کافی در دسترس نیستند. از این رو ضروری است که افرادی که احتمال بیشتری دارد که آلوده به ویروس کرونا باشند آزمایش شوند و از مراجعه غیر ضروری یا اشتباه افراد به بیمارستان ها و مراکز درمانی و انجام تست های غیر ضروری جلوگیری شود.

- کاهش تماس های فیزیکی

یکی از مهم ترین عوامل شیوع ویروس کرونا، تماس فیزیکی است. از جمله قابلیت های فناوری اطلاعات نیز فراهم سازی امکان انجام امور در فاصله دورتر است. مواردی از خدمات فناوری اطلاعات که نیاز به تماس فیزیکی را کاهش می دهند عبارت اند از: دور کاری، آموزش الکترونیکی، بانکداری الکترونیکی.

- آموزش الکترونیکی

باید توجه داشت که در شرایط بحرانی پیش آمده، انتظار می رود مشکلات بیشتری برای آموزش الکترونیکی دانش آموزان مناطق محروم بوجود آید. سامانه هایی که برای آموزش انتخاب می شوند یا باید از تلفن های هوشمند قدیمی پشتیبانی کنند یا تنها سامانه های پیام رسان با قابلیت پشتیبانی اتصال از طریق مرورگر تلفن همراه و بی نیاز از نصب نرم افزار جداگانه، از سوی آموزش و پرورش حمایت شوند. نهایتاً باید برنامه ای برای شناسایی دانش آموزان نیازمند که تلفن هوشمند ندارند در دستور کار قرار گیرد. در این زمینه، تجربه کشورهای دیگر در عرضه تلفن هوشمند قفل شده برای کاربردهای خاص به خانوارها و کودکان مناطق محروم برای کاهش شکاف دیجیتالی می تواند مورد توجه قرار گیرد.

- بانکداری الکترونیکی

پول نقد یکی از ابزارهای مهم انتقال آلودگی است. از جمله مواردی که دریافت و پرداخت پول نقد در آن شایع است پرداخت های خرد است. پیشنهاد می شود بانک مرکزی با مبالغ پیش نویس الزامات، ضوابط و فرایندهای اجرایی پرداخت بان در نظام پرداخت کشور که در سال ۱۳۹۷ تهیه شده و الزام و نظارت بر هم پذیرندگی این ابزارها، پرداخت الکترونیکی خرد را ساماندهی کند.

۱.۷.۱. اثرات کرونا بر بخش آموزش

آغاز شیوع ویروس کرونا در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین به حدی رسید که مدارس و دانشگاه‌ها از جمله اولین نهادهایی بودند که از سوی دولت چین تعطیل شدند. بر همین منوال، با توجه به خطر انتقال سریع این ویروس به خصوص در مکان‌های پر ازدحام و با عنایت به حجم گسترده جمعیت دانش‌آموزی و دانشجویی در کشور ایران، از همان ابتدای شیوع ویروس کرونا مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل شدند. سیاست دولت در این مدت این بوده که «مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل است، لکن آموزش و یادگیری تعطیل نیست» بر همین اساس سازوکارهای بسیار گسترده‌ای را برای پیشبرد امور آموزشی و تحقیقاتی با تمرکز بر بستر فضای مجازی و آموزش از راه دور طراحی و تدوین نموده‌اند.

۲.۸. اثرات کرونا بر بخش صنعت گردشگری

بیماری همه‌گیر ویروس کرونا که طی چند هفته در سراسر جهان منتشر شده است، نه تنها تأثیر قابل توجهی در سلامت عمومی داشته بلکه یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهان یعنی صنعت گردشگری را نیز تحت تأثیر قرار داده است. برای کنترل شیوع ویروس، بسیاری از کشورها محدودیت‌های مسافرتی اعمال کرده‌اند و به همین دلیل سفرهای بین‌المللی از آوریل سال ۲۰۲۰ تقریباً به‌طور کامل متوقف شده است. درحالی که خطوط هوایی شاهد کاهش بی‌سابقه مسافر هستند، سایر شاخه‌های صنعت گردشگری با مشکلات مشابه از بسته شدن صنایع غذایی و آشامیدنی گرفته تا کاهش تعداد میهمانان در بخش هتلداری و اسکان روبه‌رو شده‌اند.

پيامدهای مالی شیوع ویروس کرونا در حال حاضر در صنعت گردشگری آشکار شده و پیش‌بینی‌های سالانه چشم‌انداز نویدبخشی را نشان نمی‌دهند. پیش‌بینی‌ها حکایت از آن دارد که در سال ۲۰۲۰، درآمد جهانی صنعت گردشگری با کاهش ۲۰ درصدی مواجه شده و از ۷۱۱،۹۴ میلیارد دلار به ۵۶۸،۶ میلیارد دلار خواهد رسید. اگرچه این روند به احتمال زیاد در سراسر جهان قابل رؤیت است، پیش‌بینی می‌شود صنعت گردشگری در برخی مناطق با آسیب بیشتری نسبت به سایر مناطق روبه‌رو شود. بر اساس آخرین تخمین‌ها، آسیا با بیشترین کاهش درآمد صنعت گردشگری در سال ۲۰۲۰ مواجه خواهد شد که از این میان چین سهم بیشترین درآمد از دست‌رفته را به خود اختصاص خواهد داد.

در این میان، ایران درحالی که تحت تحریم‌های شدید آمریکا به سر می‌برد و اقتصادش با فشار شدیدی مواجه است، به درآمد حاصل از گردشگری نیاز فراوان دارد. کرونا ضربه‌ای سخت را بر این صنعت وارد آورده است. آژانس‌های گردشگری و هتلداران بیشترین ضرر را از نظر تأثیر کرونا ویروس بر صنعت گردشگری دیده‌اند و حداقل برای چند ماه یا حتی یک سال کامل، باید این ضرر را متحمل شوند. این تأثیر تا سال ۲۰۲۱ ادامه پیدا خواهد کرد. ویروس کرونا صنعت گردشگری جهانی را دچار مشکل کرد از جمله هتل‌های زنجیره‌ای بزرگ و پلتفرم‌های دیجیتال مثل بوکینگ، ناوگان‌های

حمل و نقل زمینی، ریلی و دریایی، هوایی و اپراتورهای کروز و ... را وادار به لغو رزروها در کشورهای آسیایی کرد. این‌ها تنها شمار کمی از ضربه‌های سخت به صنعت سفر هستند که دچار سریع‌ترین واکنش‌ها مخصوصاً در زمانی شدند که این شیوع در سال جدید که یکی از پرترددترین فصل‌های سفر در آسیا مخصوصاً ایران که در بحران اقتصادی قرار داشته، رخ داده است. ایام عید در ایران یکی از مهم‌ترین زمان‌ها (فصل پیک) برای کسب و کار عرصه گردشگری محسوب می‌شد زیرا به دلیل تعطیلات، بیشترین سفرها توسط گردشگران داخلی صورت می‌گرفت. سفرهایی که منجر به رزرو هتل‌های شهرهای مختلف در ایران از جمله مشهد، شیراز، کیش و ... می‌شد و میزان قابل توجهی از درآمد سالانه معمولاً در اوقات آخر سال کسب می‌شد که با توجه به ادامه شیوع این ویروس برای بعد از تعطیلات عید احتمالاً برخی از فعالان این حوزه ورشکست خواهند شد.

۱.۹.۲ اثرات کرونا بخش بودجه دولت

گسترش ویروس کرونا جدید از ابتدای اسفندماه ۱۳۹۸ همه ابعاد اقتصادی کشور را تحت تأثیر خود قرار داده است. تعطیلی برخی بنگاه‌ها، کاهش اشتغال، کاهش تولید، کاهش قدرت خرید، کاهش تقاضا و فهرستی ادامه‌دار از این دست. با این حال، بودجه دولت به‌عنوان نهادی که مسئولیت کنترل شوک‌های بیرونی بر اقتصاد را بر عهده دارد بیش از سایر عوامل فعال اقتصادی تحت تأثیر تبعات گسترش ویروس کرونا است. چرا که از سویی با کاهش فعالیت‌ها و تولید، درآمدهای مالیاتی دولت کاهش خواهد یافت و از سوی دیگر با توجه به وظایفی چون پوشش هزینه‌های پزشکی و بهداشتی و حمایتی با افزایش مخارج مواجه است. با توجه به اینکه سازمان بهداشت جهانی شیوع بیماری را پاندمی یا همه‌گیری جهانی دانسته به نظر می‌رسد هزینه‌های دولت در ماه‌های آینده به‌طور فزاینده‌ای افزایش خواهد یافت. در این بخش با تحلیل آسیب شناسانه وضعیت بودجه دولت به پیش‌بینی میزان آسیب‌پذیری بودجه دولت از تبعات اقتصادی این ویروس پرداخته می‌شود. از این رهگذر، ابتدا تصویری از وضعیت درآمدها و مخارج دولت قبل از ورود ویروس کرونا به ایران ارائه می‌شود و سپس تلاش می‌شود میزان آسیب‌پذیری درآمدهای نفتی، درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت از شیوع کرونا تحلیل گردد.

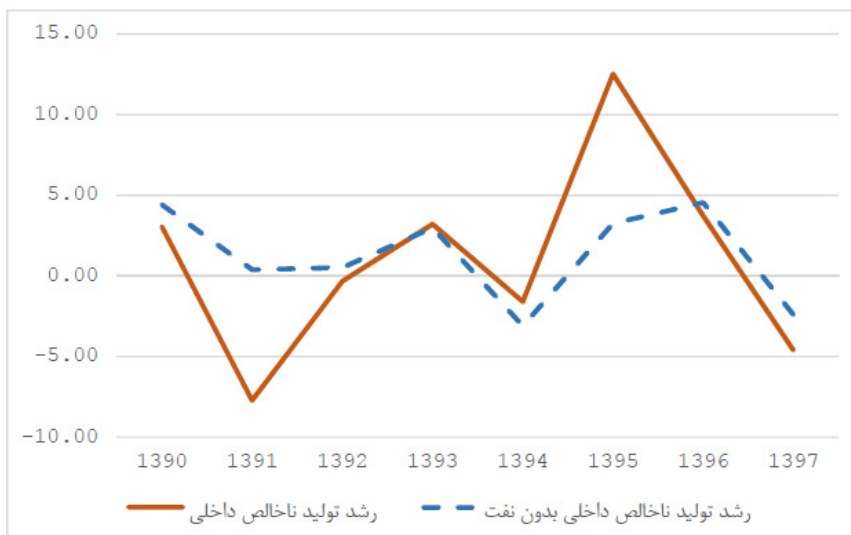
در مجموع از لحاظ منابع با توجه به کوچک شدن اقتصاد به دلیل رکود ناشی از شوک بیرونی ویروس کرونا، کاهش تقاضا برای نفت و افت شدید قیمت نفت در کنار برخی اقدامات و سیاست‌های حمایتی تولید، چنان‌که تاکنون برخی اقدامات این‌چنینی دولت نظیر تعویق پرداخت مالیات‌ها اعلام شده است، انتظار کاهش در سمت منابع بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ را خواهیم داشت. مجموع دو وضعیت ذکر شده، یعنی افزایش مخارج و کاهش منابع به معنای بروز احتمالی کسری بودجه بسیار بزرگ‌تر از آن چیزی است که تاکنون اقتصاد ایران شاهد آن بوده است.

۱۰,۲. اثرات کرونا بر بخش تولید و اشتغال

الف) تولید

تولید ناخالص داخلی کشور به‌عنوان یکی از مهم‌ترین متغیرهای کلان اقتصادی در دو سال اخیر وضعیت چندان مناسبی نداشته است. خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ محدودیت‌های زیادی در حوزه مبادلات مالی و تجاری برای کشور ایجاد کرد. بخش عمده‌ای از درآمدهای ارزی کشور از محل فروش نفت حاصل می‌شد که با بازگشت تحریم‌های نفتی، به شدت محدود شد. تحریم‌های مالی و تجاری به افزایش هزینه‌های مبادلاتی انجامید که این موضوع به نوبه خود تقویت‌کننده افزایش قیمت‌ها شد. افزایش نااطمینانی‌ها و انتظارات تورمی، بی‌ثباتی در بازار ارز و نوسانات سایر بازارها علاوه بر بی‌ثبات کردن اقتصاد و افزایش تورم منجر به صدمه‌های جدی بر پیکر تولید کشور شد. مجموعه چنین عواملی باعث شد به‌رغم رشد مثبت سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و پیش‌بینی تداوم آن برای سال ۱۳۹۷، در عمل در سال ۱۳۹۷ اقتصاد کشور با رشد منفی ۴,۹ درصدی مواجه شود. در نمودار زیر رشد تولید ناخالص داخلی کشور با نفت و بدون نفت در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ نمایش داده شده است.

نمودار (۶). رشد تولید ناخالص داخلی و رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت

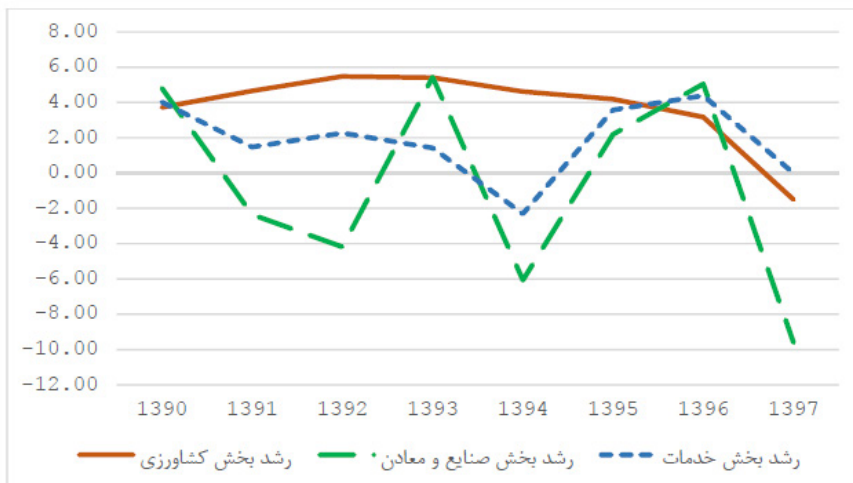

منبع: مرکز آمار ایران

چنان‌که ملاحظه می‌شود رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت در سال ۱۳۹۷ کاهش کمتری را نسبت به کل تولید ناخالص داخلی تجربه کرده (۲,۴- درصد) که با توجه به تحریم‌های شدید نفتی دور از انتظار نبوده است. باید توجه داشت که این رشد منفی تولید ناخالص داخلی سال ۱۳۹۷ در درون

بخش های عمده اقتصادی به طور متناسب رخ نداده است، به گونه ای که بخش صنعت و معدن با بیشترین آسیب مواجه بوده و رشد ۹٫۶- درصدی داشته است. رشد تولیدات کارخانه ای نیز در سال ۱۳۹۷ برابر با ۵٫۶- درصد بوده است. در نمودار زیر، رشد بخش های عمده اقتصادی در سال ۱۳۹۷-۱۳۹۰ آورده شده است. در سال ۱۳۹۷ بخش کشاورزی شد ۱٫۵- درصدی را تجربه کرده و بخش خدمات با رشد صفر نسبت به سال ۱۳۹۶ بدون تغییر باقی مانده است.

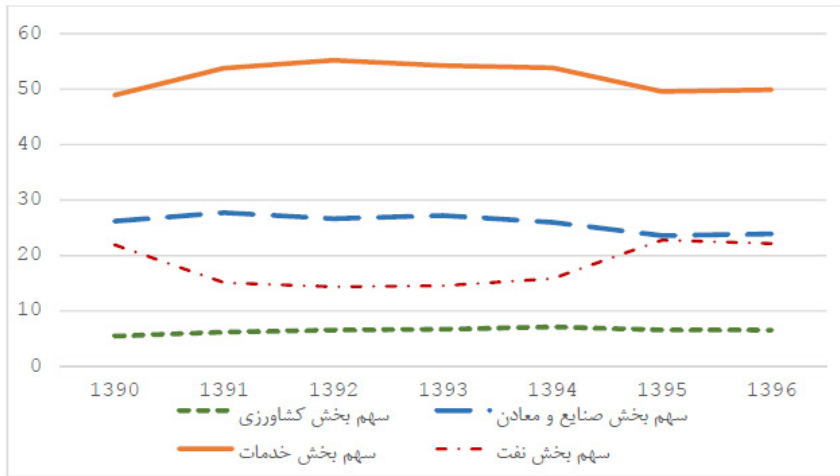
نمودار (۷). رشد بخش های عمده اقتصادی (درصد)

منبع: مرکز آمار ایران

بخش خدمات بیشترین سهم عمده را در تولید ناخالص داخلی دارد و در سال های اخیر سهم در حدود ۵۰ درصدی از تولید ناخالص داخلی را داشته است. در سال ۱۳۹۶ بخش صنعت سهم ۲۴ درصدی و بخش کشاورزی سهم ۷ درصدی از تولید را دارا بوده است. تحول سهم بخش های اقتصادی از کل تولید در کشور در فاصله سال های ۱۳۹۰-۱۳۹۶ در نمودار زیر نشان داده شده است. شناخت کافی از سهم بخش های اقتصادی، برآوردی از میزان آسیب پذیری تولید در بخش های مختلف را در اختیار ما قرار می دهد. از طرفی، کرونا منجر به تعطیلی بسیاری از کسب و کارهای حوزه خدمات گشته که ۵۰ درصد از بار ارزش افزوده کل اقتصاد را به دوش می کشد که اثر قابل توجهی بر تولید داخلی در سال ۱۳۹۹ خواهد داشت.

نمودار (۸). سهم بخش‌های عمده اقتصادی از تولید ناخالص داخلی (درصد)

منبع: مرکز آمار ایران

چنین پیش‌بینی شده که نرخ رشد تولید ناخالص داخلی با نفت در سال ۱۳۹۸، ۷،۲- درصد و نرخ رشد محصول ناخالص داخلی بدون نفت به صفر درصد خواهد رسید. صندوق بین‌المللی پول قبل از موضوعیت یافتن کرونا، رشد تولید در سال ۱۳۹۸ را ۹،۶- درصد و برای سال ۱۳۹۹ مثبت ۰،۰۶ درصد پیش‌بینی کرده است که با توجه به اتفاقات مربوط به ویروس کرونا این پیش‌بینی‌ها تعدیل شده و کاهش خواهند یافت.

ب) اشتغال

اشتغال از دیگر متغیرهای کلان اقتصادی است که جزو اهداف دولت بوده و تحولات آن بر نحوه سیاست‌گذاری دولت اثرگذار است. نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به‌عنوان نماگر میزان عرضه نیروی کار در سال ۱۳۹۷ معادل ۴۴،۵ درصد بوده است. همان‌طور که در نمودار زیر نمایش داده شده از سال ۱۳۹۴ این نماگر روند افزایشی داشته است. در تابستان ۱۳۹۸ نرخ مشارکت جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به ۴۴،۹ رسیده است که نسبت به تابستان ۱۳۹۷ افزایش ۰،۲ درصدی داشته است در تابستان ۱۳۹۸ نرخ مشارکت مردان ۷۲،۲ و برای زنان ۱۷،۶ بوده است که نسبت به مقادیر متناظر در تابستان ۱۳۹۷ به ترتیب افزایش ۰،۵ درصدی و کاهش ۰،۲ درصدی نشان می‌دهند.

- وضعیت تولید و اشتغال بعد از کرونا

تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۱۳۹۷ رشد ۴،۶- درصدی داشته و برای سال ۱۳۹۸ نیز پیش‌بینی رشد ۷،۲- درصدی شده بود. این دو رقم، خود به‌اندازه کافی وضعیت نگران‌کننده تولید کشور را

نشان می دهند. با این حال برای سال ۱۳۹۹ قبل از شیوع ویروس کرونا پیش بینی رشد نزدیک به صفر اما مثبت ۰٫۰۶ درصدی شده بود اما گسترش ویروس جدید تولید را از هر دو سمت عرضه و تقاضا با شوک منفی مواجه خواهد کرد. در سمت تقاضا بسیاری از گروه فعالیت ها با کاهش تقاضا مواجه شدند و از ناحیه شوک منفی تقاضا فعالیت های بسیاری در اقتصاد ایران با آسیب های جدی مواجه شده و بعضاً تا آستانه تعطیلی پیش رفته اند. فعالیت های اقتصادی مربوط به اصناف مواد غذایی از جمله رستوران ها، تالارها، طباقی ها، باغ تالارها، سفره خانه ها، کافی شاپ ها و غیره با کاهش فروش محصولات در بازه ۵۰ تا ۹۰ درصدی مواجه شده اند و حتی در مواردی تعطیل شده اند. گروه فعالیت های مرتبط با حوزه گردشگری مشتمل بر تأمین جا، غذا و آشامیدنی ها بیشترین آسیب را دیده اند و با هدف پیشگیری از شیوع ویروس اغلب هتل ها و سایر مراکز اقامتی و فعالیت های زیرمجموعه آنها تعطیل شده اند. گروه حمل و نقل بر اساس اظهار نظر صنوف با کاهش حداقل ۵۰ درصدی عرضه انواع خدمات مواجه شده اند. گروه فعالیت های فرهنگی شامل سالن های تئاتر و نمایش، باشگاه های ورزشی، موزه ها، ساختمان ها و اماکن تاریخی، کتابخانه ها، شهر بازی ها و سایر فعالیت های سرگرمی و تفریحی طبقه بندی نشده نیز به طور کامل تعطیل شده اند و با کاهش درآمد صد درصدی مواجه شده اند. گروه فعالیت های آموزشی شامل مدارس، مهد کودک ها، دانشگاه ها و سایر فعالیت های آموزشی نیز به طور کامل تعطیل شده اند. گروه پوشاک در همه زیر گروه ها نیز با کاهش تقاضا مواجه شده و بنا بر اظهار نظر صنوف با کاهش فروش حداقل ۵۰ درصدی همه تولیدات مواجه شده اند. فعالیت های دیگر مانند آجیل، خشکبار و سایر محصولات خوراکی و تولید شیرینی، بیسکویت و کیک نیز کاهشی بیش از ۵۰ درصدی فروش را تجربه کرده اند، آن هم در شرایطی که با توجه به نزدیکی عید نوروز انتظار افزایش فروش داشته اند و احتمال خسارت بیشتر ناشی از پیش بینی فروش بالا و خرید مواد اولیه فاسدشدنی بالا نیز وجود دارد. گروه فعالیت هایی مانند آرایشگاه های زنانه و مردانه، شستشو و خشک شویی، فعالیت گرمابه ها، سالن های سونا و ماساژ، فعالیت های مربوط به نظافت ساختمان و نظافت صنعتی و مکانیکی ها و تعمیرکاران خودرو نیز با کاهش تقاضای بیش از ۵۰ درصد مواجه شده و در برخی موارد نیز تعطیل شده اند. همچنین کشورهای همسایه مانند عراق، ترکیه، کویت، پاکستان و ترکمنستان محدودیت های تردد ایجاد کرده اند. این محدودیت های تردد و در برخی موارد بسته شدن مرزها تجارت با کشورهای همسایه را نیز محدودتر خواهد کرد. این موضوع به معنای کاهش (حتی کوتاه مدت) تقاضا برای صادرات کشور ما بوده و علاوه بر تقویت شوک منفی تقاضا به محدود شدن بیشتر ارزآوری کشور می انجامد.

کسب و کارهای آنلاین و استارت آپ ها از شیوع همه گیر ویروس کرونا آسیب دیده اند. به عنوان مثال علی بابا با کاهش ۸۰ درصدی فروش مواجه بوده و ۱۸۲ نفر تعدیل نیروی کار داشته است. اسنپ، تخفیفان، نت برگ، چیلیوری، الو پیک، تی تکس و بسیاری کسب و کارهای آنلاین که در حوزه

حمل و نقل، غذا، سفر و گردشگری، گل و گیاه، مسکن و تبلیغات فعال بوده‌اند با کاهش فروش مواجه بوده‌اند. در مقابل برخی کسب و کارهای اینترنتی که عمدتاً در حوزه بازار آنلاین کالاها و سوپرمارکتی و فیلم فعال بوده‌اند با رشد تعداد مشتری و فروش مواجه بوده‌اند. کسب و کارهایی که بیشترین ضربه را از شرایط موجود دیده‌اند. به همراه اشتغال آن‌ها در جداول ذیل آمده است و این کسب و کارها ۴۸۳۸۹۸۲ نفر شغل که معادل ۲۰/۳۲ درصد از اشتغال کل است را به خود اختصاص داده‌اند. کاهش فعالیت این کسب و کارها می‌تواند منجر به بحران بیکاری شده و رفاه خانوارهای زیادی را تحت تأثیر قرار دهد.

براساس رسته فعالیت‌های آسیب‌دیده در استان‌هایی که بیشترین تعداد مبتلایان به ویروس کرونا را دارند پیش‌بینی می‌شود ۴۰ درصد ارزش افزوده تولیدی کشور در تهران، تحت تأثیر کرونا قرار گرفته است به عبارتی اگر این حوزه‌های فعالیتی دیگر قادر به تولید ارزش افزوده نباشند، ارزش افزوده تولیدی استان تهران ۴۰ درصد کاهش پیدا خواهد نمود و با توجه به سهم ۲۶ درصدی این استان از تولید کشور، اندازه اقتصاد تنها به واسطه تغییرات اقتصادی استان تهران ۱۰ درصد کوچک شده و رفاه اقتصادی مردم به مخاطره کشانده خواهد شد. این موضوع برای سایر استان‌ها نیز قابل توجه و نگران‌کننده است زیرا سهم این بخش‌ها در سایر استان‌های منتخب نیز بسیار بالا است.

در نهایت بر اثر شیوع ویروس کرونا، در حوزه اشتغال هر دو سمت عرضه و تقاضای بازار کار تحت تأثیر قرار گرفته است. تعطیلی و کاهش سطح فعالیت‌های اقتصادی منجر به تعدیل نیرو و کاهش تقاضای کار خواهد شد و عرضه کار نیز کاهش خواهد یافت، زیرا برخی مستقیماً با بیماری درگیر شده‌اند و برخی دیگر، غیرمستقیم با اقدامات خودمراقبتی و کاهش تعاملات، ساعات کاری خود را کاهش داده‌اند. بنابراین به نظر می‌رسد در سال ۱۳۹۹ با کاهش نرخ مشارکت و کاهش اشتغال مواجه خواهیم بود. فعالیت کسب و کارهایی که مستقیماً از بحران کرونا متأثر شده‌اند به شدت کاهش خواهد یافت. کاهش فعالیت این کسب و کارها می‌تواند منجر به بحران بیکاری شده و رفاه خانوارهای زیادی را تحت تأثیر قرار دهد. در این میان بیشترین ضربه اقتصادی را کسانی متحمل خواهند شد که دارای شغل دائم نیستند (مانند دست‌فروشان و کارگران ساختمانی). هرچه فعالیت کسب و کارها کاهش یابد، درآمدهای مالیاتی دولت نیز کاهش می‌یابد. بنابراین با توجه به کاهش ظرفیت‌های مالیات‌ستانی از فعالیت‌های اقتصادی و کاهش قیمت نفت و اقدامات موردنیاز برای حمایت از کسب و کارها و افراد آسیب‌دیده و همچنین افزایش مخارج دولت در حوزه بهداشت و درمان، کسری بودجه دولت تشدید خواهد شد. با توجه به این موضوع و افزایش نقدینگی، تورم نیز روند صعودی به خود خواهد گرفت.

۳. ارزیابی اقدامات حمایتی دستگاهها از اقشار ضعیف و آسیب پذیر

در وضعیت های بحرانی علاوه بر اینکه انواعی از کنش های جمعی در بطن جامعه شکل می گیرد، دولت ها نیز مکلف اند به عنوان اصلی ترین نهاد اجتماعی و سیاسی، مجموعه ای از اقدامات همگانی و گزینشی را برای حمایت از گروه های اجتماعی از یکسو و گروه هایی که بیشتر در معرض آسیب هستند از سوی دیگر، طراحی کنند. با توجه به شیوع ویروس کووید - ۱۹ در کشور، شرایط زندگی برای گروه های اجتماعی آسیب پذیر بیشتر از هر زمانی دشوار شده و ادامه حیات اجتماعی آنها در گرو حمایت های اجتماعی پایدار است.

در وضعیت عادی در کشور دستگاه های مختلفی مسئولیت تأمین رفاه و حمایت اجتماعی از اقشار ضعیف و آسیب پذیر را برعهده دارند که ارزیابی و بررسی عملکرد کلی آنها فرصت خاصی را می طلبد اما بررسی مجموعه اقدامات دستگاه های حمایتی درخصوص حمایت از اقشار ضعیف برای مبارزه با کرونا جهت بازاندیشی و ارائه تصویری روشن از وضعیت، ضروری است. در این راستا دستگاه های دولتی و غیردولتی نظیر سازمان بهزیستی کشور، کمیته امداد امام خمینی (ره)، شهرداری ها و بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی از زمان شیوع ویروس کووید - ۱۹ در کشور اقداماتی حمایتی را صورت داده اند:

اهم فعالیت ها و اقدامات حمایتی از اقشار آسیب پذیر

- اختصاص ۵٫۸ میلیارد تومان از سوی سازمان بهزیستی کشور به مراکز اقامتی درمان و بازتوانی معتادین، برای اجرای دستورالعمل های پیشگیری و کنترل کووید - ۱۹ با سرانه هر مرکز پنج میلیون تومان.

- تخصیص ۲۴ میلیارد تومان از سوی سازمان بهزیستی کشور به مراکز شبانه روزی نگهداری سالمندان و معلولان با ظرفیت ۴۸۰۰۰ نفر، سرانه ۵۰۰ هزار تومان برای هر نفر.

- اختصاص بسته حمایتی معیشتی دولت برای ۳ میلیون نفر از افراد نیازمند (مبلغ ۲۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان) از طریق وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

- اجرای توافقنامه استاندارد تهران و سازمان بهزیستی درخصوص طرح.

- کمک مبلغ ۵ میلیارد تومانی به سازمان بهزیستی کشور برای حفاظت از سلامت کودکان کار در برابر کرونا از سوی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی.

- اختصاص مبلغ ۴۰ میلیارد تومان که ۳۰ میلیارد تومان برای مددجویان کمیته امداد و ۱۰ میلیارد تومان برای سازمان بهزیستی جهت تهیه بسته های بهداشتی و مراقبتی در برابر کرونا از سوی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی.

- بنیاد مستضعفان هدیه مبلغ یک میلیون تومانی را به درخواست شهرداری تهران برای ۴۰۰۰ نفر پاکبان و کارگر پسماند و بهشت زهرا (س) در مقابله با کرونا پرداخت کرده است.

- حمایت کامل از گروه‌های جهادی برای ضدعفونی کردن مناطق پرخطر، غربالگری و آموزش مردم با اولویت ۱۴ منطقه محروم کشور از سوی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی.
- به‌دنبال شیوع ویروس کرونا و قرنطینه آسایشگاه کهریزک که میزان حدود ۲ هزار سالمند، معلول، بیمار ام.اس و معلول نخاعی است، بنیاد مستضعفان مبلغ ۳ میلیارد تومان را به این آسایشگاه اهدا کرده است.
- بنیاد مستضعفان مبلغ ۱۰ میلیارد تومان به حساب ۴۰ هزار نفر معلولان ضایعه نخاعی شدید و خیلی شدید مستقر در منزل برای تهیه اقلام بهداشتی و ضدعفونی جهت پیشگیری از کرونا از طریق سازمان بهزیستی کشور تخصیص داده است.
- شهرداری تهران اقداماتی نظیر انجام تست غربالگری کرونا در گرم‌خانه‌ها، آموزش تمامی نیروهای ستادی و ضدعفونی مستمر تمام سطوح در تمام گرم‌خانه و سامان سرا، تجهیز تمام مراکز به تب‌سنج لیزری و ارائه خدمات درمانی و آموزشی و توزیع بسته‌های بهداشتی به کودکان کار و خیابان و زباله گرد و حضور تیم پزشکی در گودها و گاراژهای تفکیک زباله را در جهت حمایت از اقشار آسیب‌پذیر صورت داده است.
- ارائه توصیه‌ها و خدمات بهداشتی و دعوت شهروندان به خودمراقبتی و حفظ قاعده فاصله‌گذاری اجتماعی از سوی سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های اجتماعی.

نکات قابل تأمل در خصوص سازوکارهای حمایتی صورت گرفته در کشور

- از آنجایی که شدت اثر و ماندگاری تبعات مختلف بحران ویروس کرونا به ماهیت و نوع سیاست‌ها و سرعت واکنش دولت‌ها مرتبط است، یافته‌ها نشان می‌دهد اقدامات صورت گرفته تابع سیاست اجتماعی روشنی نبوده و ضعف و تأخیر دولت در تصمیم‌گیری‌های ضروری و انجام اقدامات لازم و به‌موقع (از قبیل منع تردهای غیر ضرور درون شهری و برون شهری، ارائه آموزش‌های پیشگیرانه لازم به اقشار در معرض آسیب، فراهم کردن اسکان موقت برای بی‌خانمان‌ها و غیره)، باعث افزایش شدت اثر و ماندگاری این ویروس در لایه‌های پایین و اقشار ضعیف جامعه شده است.
- از میان دستگاه‌های حمایتی حوزه آسیب‌های اجتماعی و اقشار محروم و آسیب‌پذیر در کشور صرفاً سازمان بهزیستی کشور، کمیته امداد امام خمینی (ره)، شهرداری و بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی و سازمان‌های مردم‌نهاد طی این روزها اقداماتی را انجام داده‌اند، درحالی که جای خالی نهادهای مسئول، هماهنگ‌کننده و نظارتی از قبیل «سازمان امور اجتماعی» محسوس است که بنابر مصوبه شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵) وظیفه مدیریت، هماهنگی و نظارت بر دستگاه‌های حوزه آسیب‌ها و حمایت‌های اجتماعی را برعهده دارد.
- نبود نهاد هماهنگ‌کننده و نظارتی در انجام امور مربوط به حمایت از اقشار ضعیف و

آسیب پذیر، باعث پراکندگی، موازی کاری و عدم هدفمندی حمایت های اجتماعی شده است. رفع این نقیصه در گرو برنامه محوری دستگاه های اجرایی و فعال شدن نهادهای مدیریتی و نظارتی است.

- در مجموع در شرایط بحران کنونی، دستگاه ها برنامه منسجم، عملیاتی و مشخصی در شناسایی اقشار ضعیف و در معرض آسیب برای حمایت اجتماعی ندارند. این امر موجب اقدامات ضعیف و خنثی کننده ای شده است که بعضاً پوشش لازم را ندارند. برای مثال زمانی که بنیاد مستضعفان حمایت مالی را برای هدیه به دست فروشان به شهرداری تخصیص می دهد این هدیه صرفاً افراد دارای پروانه را شامل می شود و دست فروشان دیگری که دارای پروانه نیستند و در معرض آسیب و ابتلای بیشتر ویروس هستند را دربر نمی گیرد. از سوی دیگر سازمان بهزیستی برنامه عملیاتی و مشخصی را در خصوص چگونگی صرف اعتبار تخصیصی از سوی بنیاد مستضعفان جهت حفظ سلامت کودکان کار و خیابان اعلام نمی کند و مجموعه اقدامات خود را با همکاری استانداری محدود به طرح جمع آوری ضربتی کودکان کار و خیابان خلاصه نموده است. البته بخش اعظم کودکان کار در خیابان ها و در انظار عمومی نیستند و منطقاً این گروه از کودکان نیز در برنامه ریزی های سازمان بهزیستی به عنوان متولی این حوزه دیده نشده است. بنابراین می توان گفت، عدم تابعیت از یک برنامه عملیاتی مشخص در نحوه اقدام دستگاه ها مشهود است.

- یکی از مهم ترین راهبردهایی که در مواجهه با ویروس کرونا بر آن تأکید می شود، دعوت شهروندان به «**خودمراقبتی**» است. تأکید امروز نظام سلامت بر خودمراقبتی و پیشگیری را باید به فال نیک گرفت، اما در خصوص «حفظ قاعده فاصله گذاری اجتماعی» باید خاطر نشان کرد نظام سلامت، تا به امروز رویکردی درمان محور داشته و بسیاری از افراد جامعه از رفتارهای پیشگیرانه، سبک زندگی سلامت محور و خودمراقبتی آگاهی کافی ندارند لذا به نظر می رسد تأکید صرف بر راهبرد خودمراقبتی در لحظات بحرانی شیوع ویروس کرونا برای همه طبقات صحیح نیست. زیرا همه طبقات و گروه های اجتماعی (مانند روستائینان دورافتاده و مناطق حاشیه ای، بی سوادان و کم سوادان، کارگران خدمات شهری، بی خانمان ها، کودکان کار و خیابان، سالمندان کار و دست فروشان و غیره) فرصت و توان یکسانی برای خودمراقبتی ندارند. بی تردید ترویج خودمراقبتی صرف در بین طبقاتی که فاقد سرمایه برای مراقبت و حمایت از خود هستند، نمی تواند مؤثر باشد. زیرا به همان اندازه که مسئولیت فردی و اجتماعی مردم با اهمیت است و امروز ترویج می شود، مسئولیت پذیری بیشتر دولت نیز حیاتی است، چرا که این روزها، زندگی روزمره مردم بیش از همیشه به سیاست های دولت گره خورده است.

- تجارب تاریخی در خصوص شرایط بحرانی کشور حاکی از آن است که به رغم کنش های جمعی که در مواقع بحران ها از سوی جامعه در جهت حمایت اجتماعی صورت می گیرد **اما به دلیل نبود برنامه منسجم و عدم سازمان یافتگی برنامه های حمایتی**، این اقدامات جمعی صرفاً محدود به مواقع بحران ها می شود و سیکل حمایت اجتماعی که مهارت افزایی و توانمندسازی افراد است ناتمام

می ماند لذا در شرایط کنونی چگونگی حمایت از اقشار آسیب پذیر بیشتر از هر زمانی سخت و دشوار است اما انتظار می رود دستگاه های حمایتی، اندیشه ها، برنامه ها و کنش های خود را معطوف به برنامه های کوتاه مدت و مقطعی نکنند (که نتیجه آن بازگشت مجدد فرد آسیب پذیر به وضعیت گذشته خود شود) و چرخه حمایت های اجتماعی را با بهره مندی از ظرفیت سازمان های مردم نهاد و پایه کار آمدن دستگاه های مسئول در این زمینه تکمیل نمایند و حمایت های اجتماعی پایداری را در دستور کار خود قرار دهند.

مرور اهم فعالیت های دستگاه های حمایتی و چگونگی حمایت اجتماعی آن ها از اقشار تهی دست و آسیب پذیر در شرایط کنونی حاکی از آن است که همه دستگاه ها و نهادها سعی کرده اند که از اقشار نیازمند حمایت کنند در عین حال، اقدامات صورت گرفته از یک سو تابع سیاست اجتماعی مشخص و روشنی نبوده و از سوی دیگر اقدامات ماهیتی تأخیری، پسینی و منفعلانه داشته اند. به علاوه، ضعف نهاد های هماهنگ کننده و نظارتی، منجر به موازی کاری، عدم هدفمندی و ناپایداری حمایت های اجتماعی شده است. چنان که شواهد و داده های تجربی نشان می دهند، کرونا در بستر زندگی روزمره تا مدت ها ماندگار خواهد بود. تداوم این وضعیت باعث می شود اقشار ضعیف و در معرض آسیب در مواجهه با این ویروس تاب آوری کمتری داشته و رخدادهای درناک دیگری را به همراه داشته باشد. از این رو لازم است مجموعه تصمیم گیران، ضمن بازاندیشی در رویه ها و اقدامات انجام شده، سیاست جدیدی متناسب با شرایط کنونی ابداع نمایند و از اقدامات تأخیری یا تعجیلی غیر کارشناسی پرهیز کنند چرا که رفع این نقیصه در گرو برنامه محوری دستگاه های اجرایی و فعال شدن نهاد های مدیریتی نظارتی در راستای هدفمندسازی حمایت های اجتماعی است.

۴. جمع بندی و ارائه پیشنهادها:

ارزیابی ها نشان می دهد اثرات کلان اقتصادی ویروس کرونا ابعاد گسترده ای دارد. بر اساس پژوهش های انجام شده، کرونا از سه محور عرضه، تقاضا و عدم اطمینان نسبت به آینده، به اقتصاد حمله می کند. در عین حال دسته بندی کل فعالیت های اقتصادی کشور نیز نشان می دهد این ویروس بیشترین اثر منفی را به طور مستقیم بر فعالیت های عمده فروشی و خرده فروشی و به لحاظ اقتصادی اثر مثبت بر صنایع تولید دارو داشته است.

الف) تأثیر کرونا بر کانال عرضه

ویروس کرونا از طریق ایجاد اختلال قابل توجه در زنجیره تأمین جهانی، توقف فعالیت های اقتصادی و بسته شدن کارخانه ها و رکود در بسیاری از فعالیت های بخش خدمات، عرضه اقتصاد را تحت تأثیر قرار می دهد. از طرفی با توجه به اثر مرگ و میر و کاهش نیروی انسانی و اثر بیماری بر کاهش فعالیت و بهره وری نیروی کار، شوک در طرف عرضه ایجاد می شود. نتایجی چون افزایش اخراج و بیکاری

نیروی کار، نتایج قابل پیش‌بینی در این خصوص است.

ب) تأثیر کرونا بر کانال تقاضا

در بخش تقاضا نیز در نتیجه شیوع ویروس کرونا کاهش زیادی در مسافرت‌های تجاری و گردشگری، تقاضای فعالیت‌های مرتبط با حمل‌ونقل، کاهش در خدمات آموزشی و کاهش سرگرمی و خدمات تفریحی اتفاق می‌افتد. این تغییر در تقاضا ناشی از تغییر در ترجیحات مصرف‌کننده به دلیل ترس و در نتیجه تغییر الگوی مصرف است. انتظار می‌رود نتیجه کلان این کاهش تقاضا، کاهش سرعت گردش پول باشد.

ج) تأثیر کرونا بر تقویت عدم اطمینان‌ها

ارزیابی‌ها نشان می‌دهد ویروس کرونا از طریق ایجاد عدم اطمینان نسبت به آینده اقتصاد سبب کاهش در مصرف کالاها و خدمات و تأخیر تصمیمات مرتبط با سرمایه‌گذاری خواهد شد. به عبارتی، افزایش ترس جهانی و عدم اطمینان پیشروی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، تصمیمات سرمایه‌گذاری را به تأخیر می‌اندازد. تأثیر ویروس کرونا بر اقتصاد ایران به‌طور کلی به دو دوره تقسیم می‌شود، دوره اول زمانی که ویروس کرونا وارد ایران نشده بود و دوره دوم زمانی که ویروس کرونا به ایران نیز وارد شد. در دوره اول با کاهش میزان تولید در چین و به دنبال تضعیف زنجیره تأمین جهانی، میزان تولید تمامی صنایع وابسته به نهاده‌ها و کالاهای واسطه‌ای چینی در سایر کشورها کاهش یافت. چین مهم‌ترین شریک تجاری ایران به لحاظ واردات از ایران است. بنابراین هرگونه کاهش توان مالی کشور در واردات یا کاهش قیمت کالاهای وارداتی در چین به‌طور مستقیم سبب آسیب به تجارت و درآمدهای ارزی ایران می‌شود. البته از آنجا که مسئله ویروس کرونا در چین رو به اتمام است، در صورتی که ایران بتواند سریع‌تر مسئله ویروس کرونا را حل کند، پس از کاهش بازده برای مدتی، امکان برگشت و حتی بهبودی سریع برای جبران رکودهای قبلی در برخی بخش‌ها وجود دارد.

فهرست منابع

- ۱- ارزیابی اثر بیماری کرونا بر اقتصاد ایران، واحد بررسی‌های اقتصادی، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی اصفهان، ۱۳۹۹.
- ۲- اطلاعات دریافتی از انجمن تولیدکنندگان اتانول ایران، ۱۳۹۸.
- ۳- اطلاعات دریافتی از انجمن صنایع شوینده، بهداشتی و آرایشی ایران، ۱۳۹۸.
- ۴- اطلاعات دریافتی از انجمن صنفی کارفرمایان صنعت پتروشیمی، ۱۳۹۹.
- ۵- آمار سالانه گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸.
- ۶- سعیدی رضوانی، نوید. برنامه‌ریزی و تاب‌آوری شهری در مواجهه با بحران کرونا، ایننا (خبرگزاری کتاب ایران)، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸.

- ۷- گروه نویسندگان، درآمدی بر آثار شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد ایران، دفتر مطالعات اقتصادی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸.
- ۸- گروه نویسندگان، درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا، بررسی آثار اقتصادی و پیشنهادهایی برای مدیریت تبعات آن، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸.
- ۹- گزارش‌های سازمان بازرسی کل کشور در ارتباط با کرونا، ۱۳۹۹.
- ۱۰- گزارش عملکرد بازرسی و نظارت سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، ۱۳۹۷.
- ۱۱- گزارش مؤسسه وود مکنزی درباره تأثیر کرونا بر کسب و کارها، ۱۳۹۸.
- ۱۲- نشریه‌های تخصصی انجمن تولیدکنندگان اتانول در کشور، شماره‌های ۴۳-۴۰، سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۸.
- ۱۳- گروه نویسندگان، بررسی و پایش آثار شیوع ویروس کرونا بر فعالیت‌های اقتصادی، پایگاه خبری بازار سرمایه ایران، ۱۳۹۹.
- 14- Cimpanu, C. (2020). Spying concerns raised over Iran's official COVID-19 detection app | ZDNet. Retrieved from <https://www.zdnet.com/article/spying-concerns-raised-over-irans-official-covid-19-detection-app/>
- 15- Sullivan, B. (2020). Coronavirus could be a tipping point (finally) for telecommuting. Retrieved from <https://www.geekwire.com/2020/coronavirus-tipping-point-finally-telecommuting/>
- 16- Cimpanu, C. (2019). French government releases in-house IM app to replace WhatsApp and Telegram use. Retrieved from <https://www.zdnet.com/article/french-government-releases-in-house-im-app-to-replace-whatsapp-and-telegram-use>.
- 17- Congress.gov. (2010). H.R.1722 - Telework Enhancement Act of 2010. Retrieved from
- 18- <https://www.congress.gov/bill/111th-congress/house-bill/1722/text>.
- 19- AFP (2020). Why the novel coronavirus became a social media nightmare. Retrieved from <https://www.bangkokpost.com/tech/1888750/why-the-novel-coronavirus-became-a-social-media-nightmare>
- 20- WHO, 2020, Water, sanitation, hygiene, and waste management for the COVID-19 virus.
- 21- Gundy, P.M., Gerba, C.P. and Pepper, I.L., 2009, Survival of

Coronaviruses in Water and Wastewater, Food Environ Virol, 1:10–14.

22- Craven, Matt, Linda Liu, Mihir Mysore, Shubham Singhal, Sven Smit, and Matt Wilson (March 2020); COVID-19: Implications for business; <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/covid-19-implications-for-business>

23- World Economic Forum (2020); Strategic Intelligence: COVID-19; <https://intelligence.weforum.org>

24- International Monetary Fund; economic impact of covid-19; Retrieved 31 March 2020, from <https://www.imf.org/en/Search#q=economic%20impact%20of%20covid-19&sort=relevancy>

25- Statifla; Coronavirus (COVID-19) disease pandemic- Statiflies & Facts; ; Retrieved 1 Apr 2020, from <https://www.flatifla.com/topics/5994/the-coronavirus-disease-covid-19-outbreak/>

26- Carlsson-Szlezak, Philipp, Martin Reeves and Paul Swartz (March 03, 2020a); Harvard Business Review: What Coronavirus Could Mean for the Global Economy; <https://hbr.org/2020/03/what-coronavirus-could-mean-for-the-global-economy>

27-<https://www.citylab.com/design/2020/03/coronavirus-urban-planning-global-cities-infectious-disease/607603/>

28- Bovino, Beth Ann (17 Mar, 2020); Economic Research: A U.S. Recession Takes Hold as Fallout from the Coronavirus Spreads; <https://www.spglobal.com>

29- Duffin, Erin (Mar 18, 2020b); Forecasted change in GDP due to COVID-19, by country and scenario 2020; <https://www.flatifla.com/flatiflies/1102991/covid-19-percent-change-gdp-country/>

30- Duffin, Erin (Mar 18, 2020c); Forecasted monetary global GDP loss due to COVID-19, by scenario 2020; <https://www.flatifla.com/flatiflies/1102971/covid-19-monetary-global-gdp-loss-scenario/>

31-<https://www.thestar.com.my/tech/tech-news/2020/03/19/from-food-to-tech-covid-19-to-spur-urban-planning-rethink>.

32-<https://www.brookings.edu/blog/the-avenue/2020/03/25/the-qualities-that-imperil-urban-places-during-covid-19-are-also-the-keys-to-recovery>.

33- Argus Media (Apr 1, 2020); Argus White Paper: The Coronavirus Impact; <https://www.argusmedia.com/-/media/Files/white-papers/>

argus-whitepaper-coronavirus.ashx

34- Duffin, Erin (Apr 3, 2020a); Impact of the coronavirus pandemic on the global economy - Statiflics & Facts; <https://www.flatifla.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/>

35- Carlsson-Szlezak, Philipp, Martin Reeves and Paul Swartz (March 27, 2020b); Harvard Business Review: Underflanding the Economic Shock of Coronavirus; <https://hbr.org/2020/03/what-coronavirus-could-mean-for-the-global-economy>.